

Kognityvinės semiotikos pagrindimas ženklų ir reikšmių fenomenologija

Göran Sonesson

Santrauka. Kognityvinė semiotika, pastaruoju metu įvairiose terpėse pristatoma kaip nauja humanitarinių ir socialinių mokslų paradigma, siekia sujungti kognityvinius mokslus su semiotika. Išplešdami kognicijos sąvoką taip, kad ji aprėptų didžiąją dalį psichinio gyvenimo (o kartais – ir daugelį „subasmeninių“ [subpersonal] aspektų), kognityviniai mokslai ne kažin kiek vietos paskyrė reikšmės fenomenams ir jų savitumui. Kita vertus, semiotika ar bent jau kai kurios jos apraiškos, ypač įkvėptosios Peirce'o, turi polinkį bene viską aiškinti kaip ženklų konsteliacijas. Abi šios tendencijos veda į konceptualinę miglą ir sąmyšį. Epistemologiniu požiūriu, kognityvinės semiotikos užduotis – susieti šiuodvi vieno ir to paties akiračio tendencijas, sąmonę [mind] padedant ten, kur jai ir vieta, o ženklus – į jiems skirtą vietą. Šio straipsnio pirmoje dalyje aptariamas fenomenologinis metodas ir jo taikymas suvokimui [perception]. Konkrečiai aptarsime, ar ir kokia apimtimi galima sakyti, kad suvokime esama propozicijų [propositions]. Antroje dalyje bus pristatomas ženklas kaip elementari kognityvinės semiotikos sąvoka, didžiąja dalimi išvesta iš aprezentacijos apibrėžties fenomenologijoje, bet taip pat sudaroma pasinaudojant kai kuriomis [Jeano] Piaget idėjomis. Užuo visas reikšmės prieigas [vehicles] tapatinus su ženklais, šiame straipsnyje ženklo sąvoka susiaurinama iki labai konkrečių reikšmės atvejų, kurie skiriasi nuo kitokių reikšmės tipų, kai reikšmė labiau tiesiogiai duota suvokime. Galiausiai trečioje dalyje imsime neograisiškos [neo-Gricean] reikšmės analizės ir tvirtinsime, kad įprasčiausiais atvejais šio pobūdžio reikšmę apims ženklo sąvoka, tačiau kai kuriais atskirais atvejais ir tam tikruose kontekstuose vis tiek prireiks graisiško tipo reikšmės sąvokos.

Raktiniai žodžiai: ženklas, semiotika, fenomenologija, propozicija, suvokimas, Grice, Peirce, Husserl.

Regis, kognityvinė semiotika per pastaruosius kelis dešimtmečius buvo daugybę kartų išrasta iš naujo. Vienas iš kiek paslaptingesnių jos išradėjų yra, be abejo, Thomas Daddesio (1995), teigiantis, kad ženklų ir ženklų sistemų tyrinėjimą, kuriam teikia pirmenybę semiotika, reikia papildyti būdų, kuriais tie ženklai mums prieinami, tyrimais, o tokius tyrimus šiuo metu atlieka kognityviniai mokslai. Esama akivaizdžių priežasčių kritikuoti Daddesio samprotavimą: negalima sulyginti didelei daliai amerikiečių semiotikos būdingo biheivioristinio fizikalistinio redukcionizmo su Saussure'o, Cassirerio, Husserlio, Prahos mokyklos ir daugelio kitų tradicijai būdingu pripažinimu, kad esama trečio – socialinio, intersubjektyvio reikšmės lygmens.¹ Nesvarbu, kiek pelnytai ar nepelnytai skirtingi semiotikai buvo apkaltinti nepaisantys, viena vertus, santykio tarp ženklų ir reikšmių, kita vertus, būdų, kuriais ženklai ir reikšmės mums prieinami, vis tiek Daddesio neabejotinai apibrėžė svarbią studijų sritį, į kurią lig tol apskritai nebuvo kreipiamas dėmesys nei semiotikoje, nei kognityviniuose moksluose (kaip ir pastarųjų mokslų srityse pirmtakėse – kognityvinėje ir genetinėje psichologijoje).

Vos apibrėžta ši sritis vis dėlto kelia tolesnių klausimų, pavyzdžiui, apie empirinių psichologijos metodų taikymą semiotinių sąvokų tyrimams bei apie semiozės pirmtakus tarp kognityvinių mokslų siūlomų sąvokų (plg. Hribar, Sonesson, Call, atiduota spaudai; Zlatev et al., pateikta recenzuoti; Sonesson et al., rengiama). Toliau leidžiantis šia kryptimi būtų galima sakyti, kad kognityvinė semiotika užsiima kognityviniuose moksluose ir semiotikoje sukauptų žinių, rezultatų bei teorijų integravimu ir siekia sukurti bendrąjį konceptualinį akiratį humanitariniams ir

¹ Aš, žinoma, supaprastinu problemą: Saussure'o darbuose ryškiai svyruojama tarp socialinės ir visiškai formalistinės interpretacijos. Bet ne tai yra šio straipsnio tema.

socialiniams mokslams, nepamiršdama jo pagrįsti bazinėmis biologijos žiniomis. Kognityvinei semiotikai reikės kritiškai ar kitaip atsižvelgti į gausų abiejų tradicijų indėlį, į kiekvienai tradicijai būdingus skirtingus modelius, metodus ir ideologines pozicijas, kad sukurtų savitą, nors ir preliminarų, visos srities vaizdą. Vargu ar būtų galima tai pasiekti mintyje neturint tiek sisteminės, tiek evoliucinės ir vystymosi perspektyvos. Būta siūlymų ir kitaip interpretuoti terminą „kognityvinė semiotika“, ir ne visi jie iki galo suderinami su čia siūlomu požiūriu (bendrai apžvalgai plg. Zlatev 2011), tačiau būtent taip šis terminas bus suprantamas šiame straipsnyje (kaip ir Sonesson 2007a; 2009a; 2009b; Zlatev 2009).

Jeigu ketiname į viena suvyti šitiek skirtingų gijų, užduotis paaiškinti vartojamas sąvokas ir atitinkamus terminus tampa dar labiau neatidėliotina, nei įprastai, mažų mažiausiai dėl to, kad mums kyla didesnė rizika įsivelti į teorinę maišalynę, o ši gali privesti net prie empirinės painiavos. Charlesas Sandersas Peirce'as siūlė „padaryti mūsų idėjas aiškias“ pasitelkdamas tai, ką iš pradžių vadino fenomenologija, o vėliau pervadino į faneroskopiją. Remiantis Peirce'o apibrėžimu, fenomenologija yra toji mokslo šaka, kuri „nustato ir tiria kokiam nors fenomenui visada būdingus elementus, fenomeną suprantant kaip bet kokią dalyką, bet kuriuo metu ir bet koku būdu esamą sąmonei [present to the mind]“ (Peirce 1998: II, 259). Tam tikru mastu tai vis dar puikus apibūdinimas taip pat ir tam, ką fenomenologija vadino Edmundas Husserlis. Tačiau iš tikrųjų visi Peirce'o tirti fenomenai pasirodė esą redukuojami į pirmybės, antrybės ir tretybės kombinacijas. Šia prasme Peirce'o fenomenologija neatsižada išankstinių prielaidų, kaip jas supranta Husserlis. Todėl, kaip jau pabrėžiau kitur (Sonesson 2009a), Peirce'o fenomenologija gali būti laikoma tik vienu iš daugybės galimų Husserlio fenomenologijos variantų. Tai reiškia, kad ji galėtų būti adekvati kai kuriose srityse, bet ne kaip visa apimantis paaiškinimas. Kadangi skirtumas tarp Husserlio ir Peirce'o fenomenologijų buvo nuodugniai analizuojamas kitame straipsnyje (Sonesson 2009a), čia į detales nesileisiu. Šiame straipsnyje laikysiuosi vien Husserlio fenomenologijos, išskyrus

tuos atvejus, kai minėsiu Peirce'o sąvokas, kurias kitur esu aptaręs kaip suderinamas su huserliška prieiga.

Niekas nėra reikšmingiau kryžminęs fenomenologijos su semiotika, nebent aš pats (Sonesson 1978; 1989) ir keletas kitų (pavyzdžiui, Stjernfelt 2007). Užtat kognityviniuose moksluose santykinai nauja „sąmonės tyrimų“ srovė remiasi huserliška fenomenologija, nors neatsizada empirinių tyrimų (Zahavi 1999; Gallagher 2005; Zahavi 2008; Thompson 2007). Tokiomis aplinkybėmis vienintelis dalykas, kuriuo galėtų prisidėti semiotinės pakraipos fenomenologija, yra didesnis atidumas skirtingoms reikšmės reikšmėms.

Toliau pirmiausia pasisakysiu apie fenomenologinį metodą ir jo pritaikymą mėgstamiausiam Husserlio objektui – perceptui, bei apsvarstysiu pastarojo ryšį su teiginio [statement] funkcija. Paskui pasigilinsiu į pačią ženklą sąvoką ir panagrinėsiu, kaip ženklas randasi iš suvokimo: tam pasitelksiu keletą gana pražiūrėtų paties Husserlio analizių bei kai kurias kriptofenomenologines Jeano Piaget pastabas. Tai paskatins mus apsvarstyti, ar ženklą sąvoka kaip nors konkuruoja su vadinamąja graisiška [Gricean] reikšmės analize, turint omenyje ir jos neograisiškąjį pavidalą. Prieisime prie išvados, kad dėl skirtingų priešasčių reikalingos abiejų tipų analizės, tačiau graisiškąją analizę reikia koreguoti.

I. Kubo ir lošimo kauliuko fenomenologija

Edmundas Husserlis dėjo daug pastangų apibrėžti fenomenologiją kaip metodą. Apžvelgsime keletą jo šiam metodui priskirtų savybių bei įsigilinsime į kelis probleminius klausimus apie metodo taikymą. Užbėgdamas už akių Daddesio, Husserlis skrupulingai analizavo reikšmės daugialypumą [multiplicity] ir galimus būdus jį sučiuopti, priešindamas bet kokios reikšmės *noeminį* ir *noetinį* aspektus. Be abejo, huserliška fenomenologija domėjosi ne tiesiog psichologiniais aktais, o nekintamomis tokių aktų struktūromis; lygiai taip pat ji buvo pasišventusi išaiškinti nekintamas ženklų ir kitokių reikšmių struktūras. Vis dėlto, kaip pažymėjo Husserlis, visa, kas galioja fenomenologinėje filosofijoje, galioja ir fenomeno-

loginėje psichologijoje, ir atvirkščiai (plg. Husserl 1962; Gurwitsch 1974). Kaip esu minėjęs kitur (Sonesson 2007a; 2007b), paprasčiausia tai suprasti pradėdant nuo minties, kad fenomenologija tyrinėja *intencionalumą* (jį plačiau aptarsiu skyrelyje I.1), tai yra, subjekto ir pasaulio ryšį, per kurį pasaulis padaromas objektu subjektui. Tirdama šį santykį, filosofija susitelkia ties objekto poliūmi, o psichologija – ties subjekto poliūmi. Abiem atvejais turime aprėpti visą peizažą, bet kiekvienu atveju akcentuosime skirtingus dalykus.

Vis dėlto didžiojoje šio skyriaus dalyje daugiausia dėmesio skirsime suvokimui kaip atskiram semiozės tipui. Manau, fenomenologiniu požiūriu legitimu traktuoti suvokimą kaip vieną reikšmės tipą, nors jis nėra tapatus ženklui. Anot atsidavusio Husserlio pasekėjo Arono Gurwitschiaus (1964: 176–177), suvokimas perteikia reikšmę, bet „platesne prasme, negu įprasta manyti“, mat reikšmę linkstama „apriboti simbolių reikšmėmis“ – šios atitinka mūsiškius ženklus. Išties, kaip toliau samprotauja Gurwitschius (1964: 262), reikšmė dalyvauja jau suvokiant, kad kažkas paviršiuje yra žymės, o šios paskui pasitarnauja kaip nešikliai [carriers] žodžiuose randamoms reikšmėms. Kritikuodamas kitus psichologus, Gurwitschius pažymi, kad reikšmės nešiklis nėra dalis ženklo reikšmės, o štai suvokime esti kitaip. Nors Gurwitschius šio skirtumo aiškiai nenusako, vis dėlto paaiškina, kuria prasme suvokimas dalyvauja reikšmėje: suvokimas sudarytas iš perspektyvų (noemų), kurios yra didesnių visumų integralios dalys. Kad tai parodytų, Gurwitschius atsigręžia į *geštalto psichologiją*. Pagal kitur mano jau suformuluotą skirtį (Sonesson 1989), suvokime dalyvauja visumos, kurios yra *daugiau negu jų dalys*, o ženklai mums padaro esama *ką nors kita* nei tai, ką jie reprezentuoja.

I.1. Husserlis apie fenomenologinį metodą

Husserlio fenomenologija yra aprašymo metodas, kaip ir jos pirmtakė deskriptyvinė psichologija Brentano veikaluose. Dėl to huserlišką fenomenologiją iš tiesų reikėtų laikyti empiriniu metodu – ji pagrįsta tam tikra patirtimi. Fenomenologinis metodas

paremtas faktu, kad (beveik) viskas, kas įprastoje įvykių tėkmėje prieinama (bent jau žmogiškai) sąmonei, šiai sąmonei yra esama [is present] kaip kažkas, kas jai išoriška. Sąmonė yra ko nors sąmonė, taip pat to dalyko buvimo išorišku sąmonei sąmonė. Būtent tai Brentano-Husserlio tradicijoje vadinama *intencionalumu*: sąmonės turiniai imanentiškai sąmonei būtent kaip išoriški sąmonei. Taigi, galime apibūdinti paskirą sąmonės srauto fazę kaip aktą, per kurį kas nors, kas išoriška sąmonei, tampa mums rūpimu dalyku. Atlikdami tokį aktą esame nukreipiami į ką nors sąmonės išorėje. Dažnai pateikiamame pavyzdyje Husserlis siūlo įsivaizduoti, kad priešais save suvokiame esant kubą. Vadinasi, kubas duotas sąmonėje kaip išoriškas sąmonei. Pats aktas nėra sąmoningas (tiesą sakant, tam tikru būdu jis yra ko-sąmoningas, tačiau ne kaip eksplicitiškai intencionaliai suvokiamas dalykas).² Vis dėlto intencionalumo spindulį galima apgręžti, nukreipiant į pačius aktus: tai leidžia tyrinėti, kaip konkrečiai tie aktai įgyja tvarką sąmonėje. Šitai pasielgę, pakeitėme perspektyvą: dabar jau užsiimame fenomenologija tikrąja to žodžio prasme. Šis atsigręžimas į pačius intencionalius aktus yra *fenomenologinė redukcija*.

Toks posūkis turi pasekmių: kad aktą traktuotume kaip kažką savaime vertingo, turime nepaisyti to, ar objektas, į kurį nukreiptas aktas, egzistuoja, ar ne. Tai yra vadinamoji *epokhē*, įsitikinimų suspendavimas. *Epokhē* nereikėtų suprasti kaip abejonės, ar egzistuoja pasaulis proto išorėje, – net kaip metodologinės abejonės Descartes'o pasiūlyta prasme. Pasaulis ir toliau egzistuoja. Jis tik akimirksniui „suskliaudžiamas“. Norint imtis fenomenologinės analizės, reikia laikytis dar vieno reikalavimo: turime orientuotis į kiekvienam atskiram aktui būdingas bendrąsias struktūras, o ne į individualius bruožus. Toks nukreiptumas į bendruosius faktus vadinamas *eidetine redukcija*. Kad pasiektume tokį bendrybės lygį, turime vaizduotėje atlikti laisvas variacijas – tai dar vadinama

² Šis pastebėjimas savaime yra svarbus Husserlio fenomenologinių tyrimų rezultatas, tačiau toliau turėsime jo nepaisyti, kad pernelyg nekomplikuotume problemas (tačiau žr. III.5). Plg. Zahavi 1999.

ideacija, – kai kaitaliojame skirtingas akto savybes, kad galėtume nustatyti, kurios savybės esamai konsteliacijai būtinos, o kurių galima atsisakyti.

Jei, kaip ir Husserlis, pradėsime nuo suvokimo, galbūt norėsime pavarijuoti skirtingus būdus suvokti kubą. Esama išties daugybės suvokimo aktų, kurie, nepaisant jų skirtumų, visi vis tiek yra kubo suvokimas, ir netgi konkrečiai šio vieno ir to paties kubo suvokimas. Visų pirma, aišku, į kubą galima žiūrėti iš skirtingų pusių, iš skirtingų perspektyvų, pro akutę jis gali matytis ne visas ir panašiai. Reikia pastebėti, kad kubas pakartotinai imamas pavyzdžiu paties Husserlio darbuose, taip pat pristatydamas fenomenologiją jį pasitelkė Sokolowskis (2000: 17ff), aš taip pat jį pasitelkiau (Sonesson 1989) problemindamas kelis Husserlio atradimus. Tiesą sakant, Sokolowskis išplėtojo Husserlio pastebėjimus, nurodydamas trilypi padalijimą: kubas turi *puses* [sides], iš kurių vienos matomos visa apimtimi, o kitos daugiau ar mažiau paslėptos³; taip pat kubas turi skirtingus *aspektus* [aspects], nes gali būti suvokiamas iš skirtingų žiūros taškų; ir dar turi *profilius* [profiles], nes prie kai kurių aspektų galima pakartotinai sugrįžti. Husserlis antrą ir trečią atvejus suveda į vieną pavadindamas juos *šėšėliniais niuansais* [adumbrations; Abschattungen]⁴. Atsižvelgdamas į tai, kad Husserlio vartojamą terminą (Würfel) versti į anglų kalbą galima dvejopai, esu pastebėjęs, kad kubą iškart galima matyti kaip konkretnę dalyką – kaip lošimo kauliuką. Šitaip prie pradinio kubo grynuolio pridėjau variaciją ir nuo tol jis nebebuvo tiesiog kubas

³ Sokolowskio (1974: 19) mintis, kad žiūrint tam tikrais kampais kuri nors kubo pusė gali atrodyti kaip trapecija arba linija, yra klaidinanti, nes, kaip būtų pasakęs Gurwitschius (1954), laikantis „pastovumo hipotezės“, šitaip supainiojama tai, kas projektuojama į akį, su tuo, kas yra suvokimo patirties [perceptual experience] dalis. Kita vertus, matymo aktas gali būti paverstas nauju objektu (per refleksijos aktą, kaip bus aptariama toliau, skyrelyje I.3), tada kubo pusės patirtis pavirstų trapecijos, linijos ir daugybės kitų dalykų patirtimi. Toliau šių galimybių nepaisysiu.

⁴ Apie tai gan eksplicitiškai rašė Sokolowskis (1974), bet dar anksčiau viuose savo veikaluose bendresniu lygmeniu tai pastebėjo Aronas Gurwitschius.

(nors, šiuo atveju, tebebuvo kubas). Kadangi matyti kubą kaip lošimo kauliuką galima tik tokioje kultūroje, kurioje naudojami kauliukai, šitaip fenomenologinė patirtis įgyja kultūrinį matmenį. Kaip jau žinome iš vėlyvųjų raštų, paskelbtų po Husserlio mirties, jis puikiausiai suprato esant tokį kultūrinį-istorinį matmenį. Vėlesniuose darbuose Husserlis kalbėjo apie sedimentaciją kaip būdą, kuriuo reikšmės apauga objektus per patirtį. Istorija apskritai ir konkretus istorinis momentas tapo paskutinės Husserlio skaitytos paskaitos (1954) tema. Tačiau po mirties paskelbti raštai atskleidžia, kad šie apmąstymai ir anksčiau buvo pačiame fenomenologijos dėmesio centre (plg. Steinbock 1995 ir Welton 2000).

Nepaisant Husserlio dažnai pasitelkiamos terminologijos (pavyzdžiui, „Wesensschau“, „esmėžiūra“), fenomenologinių tyrimų rezultatai nebūna prieinami kaip koks nors apreiškimas, kai viskas duota išsyk. Vietoj to fenomenologinis metodas reikalauja atkaklaus darbo, kurį, norint patikimo rezultato, reikia atlikti vis iš naujo. Bent jau pats Husserlis būtent šitaip siekė savo tikslų: kaip matyti daugybėje po Husserlio mirties išleistų *Husserlianos* tomų, jis kruopščiai vėl ir vėl iš naujo atlikdavo tuos pačius aprašymus ir variacijas ir niekad nebuvo iki galo patenkintas rezultatais. Kaip būna visose mokslo srityse, fenomenologiniu metodu pasiekiami rezultatai visuomet lieka negalutiniai. Husserlis tokią padėtį įvardija dar vienu veikiau klaidinančiu terminu – „Evidenz“. Tai labai panašu į dažnai Peirce'ui priskiriamą idėją, kad tyrimas yra potencialiai begalinė vis naujų interpretacijų grandinė: visos jos nukreiptos į tikslą, kuris niekuomet nepasiekiamas.⁵

Kai kurie ankstyvojo laikotarpio fenomenologai, kaip Aronas Gurwitschius ir Maurice'as Merleau-Ponty, iš naujo atliko kai

⁵ Kaip esu pažymėjęs kitur (Sonesson 2009a), atidžiai skaitant Peirce'o tekstus, tenka daryti išvadą, kad Peirce'ui tiesa yra duota iš anksto, kadangi žmogiškosios būtybės ir pasaulis išauga iš tos pačios žaliavos. Bet galbūt ši idėja išplaukia iš ankstyvosios Peirce'o tiesos sampratos, kurios vėliau, suformulavęs pragmatizmo apibrėžtį, jis atsisadėjo (kaip užsiminė Matsas Bergmanas savo paskaitoje 11-toje Tarptautinės semiotikos studijų asociacijos konferencijoje Nandzinge 2012 m.).

kurias stropias Husserlio analizes ir atrado naujų faktų apie suvokimą, sąmonės lauką ir įkūnytumą [embodiment]. Aš pats bandžiau išaiškinti atvaizdinio ženklo [picture sign] struktūras ir tam tikrais atvejais pastebėjau, kad Husserlis savo darbą atliko nepakankamai kruopščiai (Sonesson 1989). Tuo metu buvau susidaręs įspūdį, kad po Gurwitschiaus niekas iš tikrųjų nesekė huserliška fenomenologijos tradicija, tačiau vėliau sužinojau, kad tokie mokslininkai kaip Sokolowski (1974; 2000), Drummondas (1990) ir Marbachas (1993) ėmėsi pildyti fenomenologinę analizę variacijomis, ir daugelis tų variacijų buvo relevantiškos tyrinėjant atvaizdus [pictures] ir apskritai suvokimą. Palyginti neseniai Thompsonas (2007) ėmėsi atsakomybės patobulinti Husserlio psichinių vaizdinių analizę (plg. Sonesson 2011a). Šis darbas nepabaigiamas, tačiau, kaip ir visose mokslo srityse, kaskart, regis, vis pasistūmėjame arčiau tiesos. Faktas, kad skirtingi fenomenologai ideacijos aktu pasiekia skirtingų rezultatų ir kad pats Husserlis kartodamas analizes ne visada prieidavo tą pačią išvadą, neįrodo, kad fenomenologinių analizių rezultatai gali varijuoti arbitraliai, kaip dažnai sakoma apie „subjektyvias“ prieigas. Priešingai, visi, kas yra praktikavę fenomenologiją, sutinka dėl pagrindinių fenomenologinės patirties struktūrų. Tačiau Husserlis ne kartą mini būtinybę suburti fenomenologų bendriją, kuri galėtų patvirtinti esamas fenomenologines analizes.⁶

1.2. Kubo daugybiškumas [manifold] ir kauliuko afordancija

Sugrįžkime prie kubo kaip suvokimo patirties pavyzdžio ir pamėginkime išplėtoti jo variacijas pagal Husserlio pateiktas gaires.⁷ Tarkime, kad tai mažas kubas (įprasto lošimo kauliuko dydžio):

⁶ Manasis fenomenologinio metodo aprašymas pagrįstas tuo, ką supratau skaitydamas Husserlio darbus, taip pat mano paties bandymais pasitelkti šį metodą. Sistemingesnių ir naujesnių fenomenologinio metodo aprašymų galima rasti, pvz., Moran 2005; Gallagher, Zahavi 2008; Patočka 1996; Smith 2007; Sokolowski 2000; Thompson 2007: 267ff.

⁷ Geri suvokimo analizės šaltiniai yra Husserl 1939, 1962 ir 1973.

galiu jį vartyti delne, kad apžiūrėčiau iš skirtingų pusių. Nesvarbu, iš kurios pusės žiūriu, tai vis tas pats objektas. Aišku, kol neapžiūrėjau iš visų pusių, visada esama tikimybės, kad mano įsitikinimas, jog tai kubas, pasirodys esąs klaidingas. Nors kai kuriais kampais (Sokolowskis sakytų, tam tikrais profiliais, kuriais atsiskleidžia tam tikri aspektai) jis atrodo kaip kubas, iš tikrųjų jis gali neturėti visų šešių vienodų pusių, kurios būtinos kubui, kad tai būtų kubas. Vis dėlto tol, kol neįrodyta kitaip, jis man tebėra kubas. Neteisinga sakyti, kad iš pradžių aš tik remiuosi hipoteze, kad tai kubas. Jis iš karto yra kubas. Kiek jį patiriu, tiek patiriu kubą, tol, kol iškyla koks nors su šiuo požiūriu nesuderinamas profilis. Lygiai taip pat, tik konkrečiau, nuo pat pradžių galiu jį matyti kaip lošimo kauliuką. Man jį besukiojant gali paaiškėti, kad šis kubas neturi skirtingomis ypatybėmis pasižyminčių pusių, kurias turėtų turėti, kad būtų kauliukas; pavyzdžiui, jis gali neturėti visų privalomų akių rinkinių arba tie rinkiniai gali būti išdėstyti kitaip, nei turėtų būti išdėstyti kauliuke. Dar jis gali pasirodyti esąs toks sunkus, kad netinka būti naudojamas kaip kauliukas, arba pagamintas iš medžiagos, kuri išsisklaido ore vos tik jį išmetus. Tuomet jis nustoja buvęs kauliuku, o man reikia iš naujo įvertinti savo ankstesnes patirtis. Tačiau iki tol jis man buvo kauliukas. Tai ne tik hipotezė. Tai suvokimo tiesa, galiojanti tol, kol paaiškėja, kad ji nedera su vėlesnėmis patirtimis.

Kiekvienas kubo aspektas taip pat talpins ką nors daugiau nei pats kubas, pavyzdžiui, dalį mano delno, ant kurio jį vartau, arba stalą, ant kurio jis padėtas. Šitai Husserlis pavadintų kubo *išoriniu horizontu*. *Vidinis horizontas* sudarytas iš tų kubo dalių, kuriomis tuo metu nesidomima, tačiau vėliau jos gali sulaukti dėmesio. Tarkime, apžiūrinėjant kauliuką, esamu momentu nebus matomas kiekvienos jo pusės akių rinkinys; kiekvienos pusės vidinis horizontas bus sudarytas iš kiekvienos to akių rinkinio akies atskirai, ir taip toliau.

Kubas taip pat gali būti didesnis: tokiu atveju, norėdamas apie jį sužinoti daugiau, turėsiu palikti jį ant grindų ir vaikščioti aplinkui. Vėlgi, eidamas aplinkui, galiu sužinoti, kad iš tiesų tai ne kubas, bet lig tol neabejotinai manysiu esant savaime suprantama, kad

tai kubas. Taip gali nutikti, jeigu jis iš tikrųjų neturi šešių vienodų pusių. Jeigu kelių pusių trūksta, vis tiek galiu jį laikyti kubu, nors ne prototipiniu. Turint omenyje jo dydį, tai negali būti kauliukas, nebent surrealistiniame paveiksle. Tačiau jis gali atrodyti kaip kauliukas kai kuriais ar visais profiliais. Jis gali atrodyti kaip kauliukas visais savo vizualiaisiais aspektais (išskyrus dydį), tačiau neturės reikiamų taktilinių aspektų. Jo nepanaudosi kaip kauliuko. Tačiau, kaip vis iš naujo pažymi Husserlis, tyrinėjimą visada galima tęsti.

Tai – pasaulis, kai jis priimamas kaip duotybė; Husserlis jį įvardijo *gyvenamuju pasauliu*. Tik kai kuriuose realiuose ir galimuose sociokultūriniuose gyvenamuosiuose pasauliuose, kaip juos vadina Gurwitschius (1974), gali būti lošimo kauliukų. Jeigu gyvename viename iš šių gyvenamųjų pasaulių su lošimo kauliukais, mums iškart aišku, kam jie skirti. Husserlis neturėjo termino šiam fenomenui pavadinti, tačiau psichologas Jamesas Gibsonas (1982), kuris savo veikaluose nemini Husserlio, bet suvokimą apibūdina taip pat, vadina šį fenomeną *afordancija* [affordance].⁸ Gibsonui afordancija yra daikto savybė, kuri tame daikte egzistuoja tam tikro pobūdžio subjektui, t. y. žmonėms. Jeigu Gibsonas būtų aptarinėjęs lošimo kauliuko pavyzdį, būtų sakęs, kad kauliukas teikiasi metamas – metamas tam tikru būdu, kuris skirtinguose žaidimuose nevienodai reguliuojamas. Patenkinus visus reikalavimus, kubas vienodai betarpiškai matomas tiek kaip lošimo kauliukas, tiek kaip kubas. Ir vis dėlto jis neturi jokios referencinės reikšmės. Gibsonas aiškiai atskiria paviršiaus afordancijas – galvojant apie kauliuko paviršius, tai būtų skirtingi akių rinkiniai – nuo referencinės reikšmės, kurią turėtų kauliuko atvaizdas. Nors Gibsonas linkęs kalbėti apie paviršius, kai kurios afordancijos aiškiai kyla iš paviršių daugybių [manifolds]. Lošimo kauliuko afordancijos yra šešių skirtingų paviršių produktas: visi jie turi skirtingus akių rinkinius ir, žinoma, yra kauliukui tinkamo svorio, dydžio ir konsistencijos.⁹

⁸ Ši Husserlio ir Gibsono paralelė, kurią iškėliau Sonesson (1989: 255ff), vėliau buvo detaliau argumentuota Natsoulas (1994).

⁹ Tiesą sakant, Gibsonas neteiktų pavyzdžiu kauliuko, nes apie afordancijas jis mąstė tik remdamasis „natūraliomis“ savybėmis, tokiomis kaip „su-

Gibsonas nekalba apie gyvenamąjį pasaulį, tačiau mini ekologinės fizikos pasaulį. Apie pastarąjį Gibsonas sako, lygiai kaip Husserlis apie gyvenamąjį pasaulį, kad tai pasaulis, kuriame saulė pakyla ir nusileidžia. Tačiau Gibsonas (1982: 217) prideda daugybę kitų sampratų, kurias savo žmogiškame gyvenamajame pasaulyje laikome savaime suprantamomis: nebūna taip, kad kas nors staiga tiesiog nustotų egzistuoti; vienos rūšies objektas, tarkime, rupūžė, negali būti staiga paverstas kitos rūšies objektu, tarkime, princu; kietas objektas negali prasiskverbti pro kitą kietą paviršių šio nesulaužydamas; horizontalios atramos neturintys daiktai krenta žemyn ir t. t. Žinoma, tokie dalykai priimami kaip savaime suprantami, kai sukiojame kubą savo delne. Gali būti, kad galiausiai kubas paaiškės esąs ne kubas, tačiau man sukiojant jis staiga nepranyks ir nepavirs į plunksną ar debesį. Kaip pažymi Gibsonas, tokie dalykai nutinka tik magijos spektakliuose arba siurrealistiniuose paveiksluose. Dar taip gali nutikti su kauliuku, pagamintu iš medžiagos, su kuria savo gyvenamajame pasaulyje nesame susipažinę.

1.3. *Perceptas kaip noema*

Kaip matėme, kubas, kaip bet koks kitas objektas, suvokime būtinai duotas iš tam tikro žiūros taško. Husserlis tai, kas matoma, vadina objektu („Gegenstand“), o aspektas, kuriuo objektas matomas, vadinamas noema. Savo įprastame gyvenime gyvenamajame pasaulyje nekreipiame dėmesio į atskirus aktus ir atitinkamus aspektus, per kuriuos mums duotas objektas. Nors konkreti noema, per kurią dabar matau kubą, susideda tik iš trijų jo sienų, skirtingai deformuotų perspektyvos, aš iškart matau jį kaip kubą su visomis šešiomis sienomis, o ne kaip kažkokį keistą objektą, kurį hipotetiškai laikau kubu. Per aktą, kurį Husserlis vadina

---

griebiamumas“, „valgomumas“ ir panašiai. Tačiau, kaip pademonstravau kitur (Sonesson 2010), „kultūrinės afordancijos“ veikia tuo pačiu būdu ir nėra lengvai atskiriamos nuo „natūraliųjų“: netgi „valgomumas“ nėra grynai natūrali savybė.

refleksija, fenomenologas, psichologas ir estetinių polinkių turintis kontempliuotojas gali nuspręsti veikiau nukreipti dėmesį į sąmonės aktus ir atitinkamas jų noemas, taip transformuodamas juos į naujus objektus su savo noemomis. Tačiau normalioje sąmonėje sąmonės aktas tik suteiks objekto suvokimui tam tikrą modifikaciją, reikšmės atspalvį: kai kurios objekto dalys atrodys detalesnės, kitos pasirodys tik bendrais bruožais. Tai, kas vienoje noemoje yra eskiziška, gali būti išryškinta daugybėje kitų, ir žinojimas, kad visada galime toliau tyrinėti objektą, mums yra neatsiejamas nuo objekto suvokimo, išreiškiant tai „ir t. t.“ principu. Jau pamatytų pusių retencijos yra tolesnių tyrinėjimų pagrindas, o protencijos gali būti patikslintos arba atmestos į regos lauką patekus prieš tai nematytoms pusėms (plg. Husserl 1939, 1962).

Gurwitschius (1957, 1974), gretinantis huserliškąją koncepciją su geštalto mokyklos „spontaniškomis fenomenologijomis“, išskyrė „geštaltinį rišlumą“ [Gestalt-coherence], kurio pasiekia viena kitą patvirtinančios noemos, suformuodamos suvokimo objektą. Kritikuodamas Husserlį už tai, kad šis, regis, patį objektą laiko atskira instancija, atskiru „X“, kuriame laikosi noemos, Gurwitschius (1974: 254) teigia, kad suvokiamas daiktas yra „ne kas kita, kaip pati internoeminė sistema, t. y. kelių apmetančių [adumbrational] prezentacijų ir tose prezentacijose atskleidžiamų savybių ir kokybių sistema.“ Panašiai ir predikacija („X yra raudonas“ ir t. t.), kurią Husserlis laikė „sinteze“, naujų savybių sujungimu, iš tiesų yra „analizė“, eksplikavimas to, kas jau suturėta [contained] suvokiamo daikto horizontuose.

Nors fenomenologija su šiuolaikinėmis suvokimo psichologijomis neturi tokio tiesiogiai išreikšto istorinio ryšio, kokį turi su geštalto psichologija, Gibsonas (1971; 1978), visai kaip Husserlis, sako, kad objektas matomas tiesiogiai ir išbaigtas, su paslėptomis pusėmis, ir tam nereikia inferencijų: net ir vaikas matys „invariantinę katę“. Pasak Gibsono, objekto tapatybę per visus skirtingus kampus, kuriais galime jį matyti, užtikrina „bepormiai ir belaikiai invariantai“, primenantys „bendrąjį branduolį“ Gurwitschiaus „noeminėje matricoje“, kuri nustato suvokimo rišlumą. Dar la-

biau prie Gurwitschiaus apibūdintos noeminės matricos priartėja Gibsono mokinė Margaret Hagen (1980), pasak kurios, atvaizdo perspektyvos egzistavimas reikalauja, kad protas atsižvelgtų į visą „galimų perspektyvinių objekto vaizdų grupę“ (1980: 29), o tai kas kita, nei Gibsono invariantai. Remiantis Gurwitschiaus atlikta gilia suvokimo noemos sąvokos analize, kiekvienas žiūros taškas iš tiesų yra „l'appréhension d'un système d'apparences dans la perspective et du point de vue d'un de ses membres“¹⁰ (1957: 152). Tai reiškia, kad kiekviena noema turi savyje visą objektą, tačiau turi jį tokiu būdu, kad kai kurios dalys bus dėmesio centre su visomis detalėmis, o kitos dalys bus suvokiamos nežymiai ir neaiškiai, tik bendrais bruožais. Iš kiekvienos noemos į visas kitas eina nuorodos („renvois“, žr. Gurwitsch 1957: 91), per kurias tai, kas čia vos apmesta, gali būti pažinta išbaigtai. Šitaip susiduriame su indeksiškumu, kaip tęstinumu iš vieno žiūros kampo į kitą, nors čia tai tikrai nėra „ženklas“.

Iki šiol, kaip ir visuose ankstesniuose savo veikaluose, laikiau duotybe, kad tai, kaip Gurwitschius pristato noemos prigimtį, atitinka ne tik fenomenologinius faktus, bet ir tai, ką apie juos gali pasakyti Husserlis. Tačiau Davidas Woodruffas Smithas (2007: 304ff) tvirtina, kad tai, ką Husserlis pasako apie noemą, galima interpretuoti keturiais skirtingais būdais, kuriems atitinkamai atstovauja Romanas Ingardenas, laikęs noemą objektu, atskiru nuo intencionalaus akto realiojo objekto; Aronas Gurwitschius, kuriam noema yra vienas atskiras objekto matymo kampas, o objektą sudaro noemų serija; Dagfinnas Føllesdalis (kuriuo seka pats Smithas), tapatinantis noemą su Fregès „Sinn“ sąvoka, kuri yra ne tik tarpininkaujantis objektas, esantis tarp subjekto ir realiojo objekto, bet dar ir kalbinis tarpininkaujantis objektas; galiausiai Robertas Sokolowskis bei Johnas Drummondas, pagal kurių atstovaujamą interpretaciją yra tik viena noema, kuri tapati objektui, koks jis pasirodo „suskliaustas“ fenomenologinės analizės metu (plg. I.1).

¹⁰ „Pasirodymų sistemos pirminė pagava iš vieno tos sistemos narių perspektyvos ir žiūros taško.“

Manau, kad toks būdas pristatyti problemą gana klaidinantis. Atidėjus į šalį Ingardeno atvejį, mat jis pats (kaip fiksuoja Smithas 2007: 304ff) teigė modifikavęs Husserlio sampratą (aišku, lieka neatsakytas klausimas, ar Ingardeno aprašymas geriau atitinka fenomenologinius faktus), iš tikrųjų esama tik vienos interpretacijos, kuri nuosekliai perteikia, ką sako Husserlis, ir dar vienos, kuri neteisinga. Samprata, pagal kurią noema yra tarpininkaujantis objektas, akivaizdžiai klaidinga, kaip pastebi Sokolowskis (2000: 59ff). Bet yra ir daugiau priežasčių atmesti šį požiūrį: jo laikantis, noema nebesiskirtų nuo ženklo (tiesą sakant, Føllesdalis ir Smithas naudojami noemos terminu, norėdami suprasti, kaip veikia ženklai, t. y. kalbiniai ženklai, kaip tie, kuriuos aptaria Fregė).

Tiesa, kad Sokolowskis (2000: 57, 60) noemą pristato kaip „ypatingą terminą“, vartojamą samprotaujant apie ką nors „pagal fenomenologinę nuostatą, svarstant dalyką tokį, koks jis patiriamas“, o tai kertasi su Gurwitschiaus įpročiu vartoti šį terminą netgi apibūdinant suvokimą apskritai (aišku, jis suvokimą apsvarsto pagal fenomenologinę nuostatą). Tačiau tai – terminologinė problema. Abu jie sutinka, kad noema yra ne tarpininkaujantis objektas, o pats objektas, matomas tam tikru būdu. Kitas jūdvių skirtumas – kad Sokolowskis noemos terminu įvardija visą seką galimų *aspektų* (pagal jo terminologiją), susijusių su konkrečiu objektu, o Gurwitschius kalba apie kiekvieną aspektą kaip atskirą noemą ir apie visą objektą kaip sudarytą iš noemų sekos. Iš pažiūros tai irgi atrodo gan paviršutiniškas terminologinis klausimas. Vis dėlto Johnas Drummondas (1990) vien tik noemos sąvokai skirtoje knygoje parodė, kad vienintelė su Husserlio atliktu suvokimo aprašymu deranti interpretacija yra toji, kurią siūlo Gurwitschius. Bet kartu jis kritikuoja Gurwitschiaus pateiktą fundamentalų šio aprašymo išplėtimą: prielaidą, kad visos noemos kartu paėmus sudaro patį objektą. Drummondas pastebi riziką suprasti tai kaip teiginį, kad objektas tam tikra prasme nėra realus. Tai „fenomenalizmo“ pavojus (plg. Smith 2007: 306). Anot Drummondo, Gurwitschiaus klaida (atsižvelgiant į fenomenologinius faktus, o ne į Husserlį, kuris, regis, šios problemos neiškėlė) buvo ta, kad jis suprato

santykį tarp skirtingų noemų kaip dalies-visumos ryšį, o ne kaip variantų daugybę.

Čia Drummondas remiasi Sokolowskio (1978; 2000: 22ff) pastebėjimu, kai šis atskiria tris Husserlio veikaluose pasikartojančias temas, kurių pats Husserlis neišskyrė: *dalies santykis su visuma* (aptariant priklausomas ir nepriklausomas dalis), *tapatybė daugybėse* (atliekant fenomenologinį varijavimą vaizduotėje) ir *esatis* [presence] *kaip nesaties* [absence] *priešybė* (esatis suvokime, priešingai nei ženkle, arba, kalbant bendriau, išpildymas, priešinant jį su tuščia intencija). Anot Drummondo, užuot buvęs visybe [totality], kurios dalys yra noemos, kaip teigia Gurwitschius, objektas turėtų būti suprantamas kaip tapatybė daugybėje. Taigi, yra tik vienas objektas ir daugybė būdų jį suvokti.¹¹

I.4. Predikatyvinė funkcija suvokime

Įprasta manyti, kad atvaizdai negali pateikti teiginių [statements]. Kitaip nei žodinėje kalboje, nesama tokių atvaizdinių [pictorial] aktų kaip tvirtinimas [affirmation], neigimas ar klausimas, juo labiau žadėjimas. Jeigu tai būtų tiesa, būtų nuoseklu tikėtis, kad suvokiama realybė bus dar labiau nutolusi nuo teiginio funkcijos. Nesvarbu, ar „X yra raudonas“ – tai sintezė, kaip tvirtina Husserlis, ar analizė, kaip jam prieštarauja Gurwitschius, abiem atvejais aiškiai numanoma, kad suvokiama realybė tam tikra prasme yra struktūruota kaip teiginys arba, pasitelkiant Husserliui artimesnį terminą, predikacija. Tiesą sakant, kaip mums priminė Stjernfeltas (2011), Peirce'o dicensignas (dar viena antrybės rūšis tarp remos ir argumento), nors yra ekvivalentiškas propozicijai, gali būti pritaikomas bet kokiam ženklui, įskaitant fotografijas, grafikus, kelio ženklus, gyvūnų riksmus ir t. t. Tačiau, kadangi Peirce'as taip pat teigia, kad perceptas yra ženklas, gali pasirodyti verta žengti toliau nei Stjernfeltas ir tvirtinti, kad pati suvokiama realybė

¹¹ Įdomu, kad pats Sokolowskis (2000: 25, 27) pristato skirtingus objekto aspektus kartu kaip dalis ir variantus.

sudaryta iš dicensignų. Ir tikrai vėlesniame straipsnyje Stjernfeltas (straipsnis rengiamas) teigia, kad „jau paprastame matyme įsiterpia protavimas“.¹²

Kitur esu pastebėjęs, kad atvaizdas [picture] akivaizdžiai negali nieko tvirtinti, jeigu tvirtinimą apibrėžiame kaip kažką, kas daroma pasitelkiant kalbą (plg. Sonesson 1996; 2011b). Turime pradėti nuo pripažinimo, kad atvaizdo ir žodinio argumento semiotiniai ištekliai yra skirtingos prigimties. Jeigu tvirtinimą apibrėžiame kaip žodinę konstrukciją, tuomet bus trivaliai teisinga manyti, kad atvaizdas negali nieko tvirtinti. Bet jeigu apibrėžiame tvirtinimą bendriau, kaip operaciją, kuria tam tikra savybė priskiriama atskiram esiniui, tuomet atvaizdas gali ką nors tvirtinti atvaizdui būdingu būdu. Bet net ir tai gali atrodyti neįmanoma, jeigu tiesa, kad atvaizdai, kaip daugybę kartų buvo teigiama, vien tik reprodukuoja mūsų patirties pasaulį. Vis dėlto ikoninis ženklas, pavyzdžiui, atvaizdas, iškeldamas panašumą nustato atstumą tarp ženklo ir realybės, o tas atstumas kartu yra ir laisvės sritis, suteikianti galimybę pakomentuoti ar suteikti perspektyvą ta prasme, kuria Bachtinas (Bakhtin 1990) teigė, kad ne tik kalba, bet ir paveikslas, kitaip nei fotografija, savyje talpina kito požiūrį į objektą.¹³ Ikoninio ženklo prigimčiai būdinga tuo pat metu iškelti tiek savo panašumą, tiek nepanašumą į atvaizduojamą objektą: pirmuoju žingsniu ženklas sukuria tapatybės lūkestį, kurį būtinai turi atmesti antruoju žingsniu.

Jei dabar pasirinktume Husserlio terminą predikacija, nuošalyje palikdami tokius beveik sinonimiškus terminus (viena jų prasme)

¹² Mano manymu, tai neįmanoma, kadangi, kaip sako Stjernfeltas (2011: 47), „fundamentali dicensigno savybė“ yra pajėgumas [capacity] turėti „priskirtas teisingumo vertes“. Galbūt galėtume sakyti, kad atskira noema yra tikra [true] objekto atžvilgiu, bet tai kas kita. Kita vertus, vienas iš reikalavimų, kuriuos formuluoju toliau šiame straipsnyje, gali būti suprantamas kaip galėjimo įgyti teisingumo vertę sąvokos apibendrinimas. Tai leis suvokiamai realybei tam tikrose situacijose tapti ženklu.

¹³ Tačiau aš, priešingai nei Bachtinas, esu įsitikinęs, kad ir fotografijoje esama požiūrio taško, tik jis išreiškiamas globaliau nei rankų darbo paveiksle. Plg. Sonesson 1999b.

kaip teiginys [statement], propozicija [proposition] ir tvirtinimas [affirmation], jausčiausi galįs užtikrintai teigti, kad atvaizdas [picture] gali teikti predikacijas atvaizdų būdu: (a) iškeldamas identiškumą ir / arba panašumą (ikoniškumą); (b) iškeldamas nepanašumą ir / ar nukrypimą; (c) perkeldamas mūsų pritarimą nuo a į b . Taip pat atvaizdas gali predikuoti (a) iškeldamas tapatybę ir / ar panašumą (ikoniškumą); (b) postuluodamas antrą tapatybę ir / ar panašumą (ikoniškumą), kuris bus gretimumo arba faktorialumo santykiyje (dalies ir visumos santykiyje) su a (indeksiškumas); ir (c) perkeldamas a ir b prieaugį [accession] į santykį tarp jų dviejų (plg. Sonesson 2011b). Pagal Stjernfeldto (straipsnis rengiamas) interpretaciją, Peirce'o dicensignas, regis, daro būtent šitai: susieja predikatą su [predikacijos] subjektu. Tokiu samprotavimu galima, pavyzdžiui, paaiškinti, kad „Absolut Vodka“ reklama, rodos, teigia, jog šis švediškos degtinės prekės ženklas atstovauja vertybėms, kilusioms iš visos Europos kultūrinio paveldo (plg. Sonesson 1996).

Net jei atvaizdai geba predikuoti, vis dėlto esama dviejų svarbių skirtumų tarp atvaizdo ir suvokiamos realybės: pirma, atvaizdas, kaip minėjau anksčiau, leidžia palyginti jį patį su ta realybės dalele, kurią jis iškelia prieš akis, o štai perceptų negalima palyginti su niekuo kitu (tai galima suprasti kaip dicensignų gebėjimo prisiimti teisingumo vertes apibendrinimą); antra, atvaizdai būdingas kadras [frame], vadinasi, jis turi bent jau elementarų mechanizmą atidėti į šalį nerelevantiškoms realybės dalims ir organizuoti realybei kadro ribose pagal fokusą ir pakraščius, o štai suvokiama realybė neturi apibrėžtų ribų (jai būdingi vis nauji *išoriniai horizontai*), o jos fokusas miglotas ir / arba nuolatos kinta. Pavadinkime pirmąjį skirtumą *palyginamumo reikalavimu*, o antrąjį – *kadravimo reikalavimu*. Tad galėtume sakyti, kad ne tik atvaizdas, bet ir parduotuvės vitrina ar meninė „instaliacija“ išpildo kadravimo reikalavimą, o jeigu vitrinoje ar instaliacijoje esama objektų, kurie aiškiai išdėstyti kitaip nei įprastame gyvenime, tai vitrina ir instaliacija išpildo ir palyginamumo reikalavimą. Tačiau įprastas gyvenamasis pasaulis neišpildo nė vieno iš šių reikalavimų.

Vis dėlto yra vienas būdas, kuriuo suvokimo patirtis, galima sakyti, atitinka predikaciją, nors mes teigsime, kad tai predikacija be predikatyvinės funkcijos. Turiu omenyje, kad suvokimo patirtis tam tikrais atžvilgiais turi tokią pat struktūrą kaip predikacija, arba, kitaip sakant, teiginys, tačiau aplinkui nėra nieko, kas galėtų jį teigti, taip pat nėra konkreto predikacijos laiko ar vietos (aišku, yra suvokimo patirties vieta ir laikas, ir netgi asmuo, kuriam ji priklauso, tačiau tai visai kas kita, panašiau į laiką, vietą ir asmenį, apie kuriuos kas nors predikuojama). Tai paaiškintų, kodėl Husserlis kalba apie *ikipredikatyvinę* patirtį. Vis dėlto Husserlis, regis, šio skirtumo plačiau nepaaiškina. Nors sekdamas Drummondu (1990) kritikavau Gurwitschiaus mintį, kad suvokiamas objektas sudarytas iš visų įmanomų savo noemų kaip dalių, manau, vis tiek galime sutikti su Gurwitschiumi (1974: 254ff), kad predikacija („X yra raudonas“ ir t. t.), kurią Husserlis laikė „sinteze“, naujų savybių prijungimu, iš tiesų yra „analizė“, eksplikavimas to, kas jau suturėta [contained] suvokiamo dalyko horizontuose. Kauliuko atveju tai reikštų, kad ikipredikatyvinės patirties turinys yra kažkas panašaus į „šis kauliukas (kuris, neskaitant kauliukui privalomų savybių, yra raudonas, apdilusiomis briaunomis, kaip kauliukas gana didelis ir t. t.) yra raudonas“. Taigi, kitaip nei predikacija, suvokimo patirtis prasideda nuo visumos ir juda paskirų ypatybių link, tai yra, susiaurina suvokimo fokusą.¹⁴ Suvokimo patirtis visada turi temą, teminį lauką ir pakraščius (plg. Gurwitsch 1957; 1964; 1985; Arvidson 2006). Tad, apsvarsčius atidžiau, predikatyvinės ir ikipredikatyvinės patirties struktūros iš tiesų nėra tokios pat.¹⁵

Bet kuriuo atveju taip pat reikia pastebėti, kad nesvarbu, kiek suvokimo patirties struktūra priartėja prie predikacijos, suvokimo

¹⁴ Dėl to atmesčiau Stjernfelto (straipsnis rengiamas) formuluotę, pasak kurios „[s]uvokime [perception] jau įsiterpia sudėtingos loginės inferencijos, atliekamos regimojoje medžiagoje“, – šis sakinytis primena Helmholtzo „nesąmoningas išvadas“ [unconscious inference].

¹⁵ Ko gero, Gurwitschius nori pasakyti, kad tema, teminis laukas ir pakraščiai sudaro predikacijos struktūrą, tačiau tokia sandara neatrodo būtina grynai formaliai sintakse. Kita vertus, jeigu keliame sau tikslą pagrįsti logiką, tuometime grįžti prie suvokimo pseudopredikacijų (plg. Husserl 1939).

patirtis negali būti teigiama [is not subject to being stated], išskyrus atskirus atvejus, kaip parduotuvių vitrinos, instaliacijos, sceniniai pasirodymai [performances] – ir atvaizdai.

1.5. Santrauka

Apžvelgęs fenomenologinį metodą ir kai kurias jam būdingas operacijas, suvokimo patirtį apsvarsčiau iš kelių skirtingų žiūros taškų. Pirmiausia aptariau suvokimo patirties prigimtį pagal tai, kaip ji atsiskleidžia kubo ir kultūriškai labiau įkrauto objekto – lošimo kauliuko pavyzdžiais; paaiškinau, kaip šie daiktai tampa prieinami per savo puses, aspektus ir profilius. Kitame poskyryje įrodinėjau, kad Gurwitschiaus požiūris į suvokimo noemos prigimtį yra teisingas, remiantis tiek tuo, ką sako Husserlis, tiek fenomenologiniais faktais, kiek man pavyksta juos nustatyti. Taip pat pastebėjau, kad alternatyvi Føllesdalio interpretacija panaikintų esminį skirtumą tarp suvokimo ir ženklų (šį skirtumą tyrinėsime kitame skyriuje). Paskutiniame skyrelyje užsiminiau, kad esama būdo suprasti suvokiamą realybę esant struktūruotą kaip teiginių serija, tačiau suvokiama realybė žymiai kitokia tuo, kad neturi pačios teiginio funkcijos. Kitaip tariant, nors suvokimas gali būti patiriamas kaip priskiriantis objektui savybes, jame nėra priskyrimą atliekančio agento, taip pat nėra priskyrimo operacijos laiko ar vietos.

II. Anapus Saussure'o ir Peirce'o ženklų

Nors semiotika dažnai suprantama kaip ženklų tyrinėjimas, pati ženklų sąvoka, kad ir kaip būtų keista, niekuomet neapibrėžiama. Taip jau yra, kad nė viena iš dviejų pagrindinių semiotikos tradicijų – Saussure'o ir Peirce'o – niekada iš tiesų nepasiūlė jokie ženklų apibrėžimo.¹⁶ Kai Peirce'o ir Saussure'o pasekėjai ginčijasi, ar ženkle yra du, ar trys nariai, jie niekad nestabtelė ir neišsikelia klausimo, apie

¹⁶ Regis, tas pats galioja reprezentacijos sąvokai kognityviniuose moksluose; apie tai esu rašęs kitur: plg. Sonesson 2006; 2007a; 2007b; 2009b; 2010.

kokio pobūdžio, kokiomis savybėmis pasižyminčius objektus kalbama: bet juk akivaizdu, kad nėra prasmės pradėti skaičiuoti, jeigu nežinome, ką skaičiuojame. Visa ši problema tampa apskritai neverta svarstyti, jeigu, kaip tvirtina tiek šiuolaikinių kognityvinių mokslų atstovai, tiek seno kirpimo egzistencialistai ir *Lebensphilosophen*, išvis nėra pagrindo kokią nors reikšmę skaidyti į atskiras dalis. Vis dėlto atrodo, kad tokių perskyrų reikia ne tik dėl fenomenologinių priežasčių, bet ir dėl problemų, kurios iškyla tyrinėjant žmogaus rūšies evoliuciją ir raidą (plg. Sonesson 2007a; 2007b; 2012).

Dar prieš iškeldami klausimą, ar koks nors dalykas yra ženklas, turime aiškiai suprasti, kas yra ženklas. Tam reikia apsibrėžti ne vien kriterijus, pagal kuriuos koks nors reikšmės fenomenas bus skaidomas į dvi (ar daugiau) atskirų dalių, bet ir kriterijus, kurie leistų postuliuoti tarp tų dalių esant asimetrišką santykį: išraišką reikia ne tik atskirti nuo turinio, ji dar turi eiti vietoj [stand for] to turinio, o ne atvirkščiai (plg. Sonesson 1989: 50ff; 1992; 2006; 2007a; 2007b; 2009a; 2009b; 2010). Reikiamus kriterijus galima suformuluoti derinant tai, ką Edmundas Husserlis sako apie ženklą (kas nors, kas tiesiogiai esama [is directly present], bet nėra tematizuota, nurodo į ką nors, kas esama netiesiogiai [is indirectly present], bet yra tematizuota) ir ką Jeanas Piaget sako apie semiotinę funkciją (prieš tai minėtos dvi instancijos diferencijuojamos; manysime, kad jos diferencijuojamos dvejopai: nepereina viena į kitą laike ir / ar erdvėje ir suvokiamos kaip esančios skirtingos prigimties).

II.1. Nuo jungties iki prezentacijos

Ankstesniame skyriuje matėme, kad jau suvokime esama reikšmės, nes perceptai mums organizuojami tam tikrais būdais pagal puses, aspektus ir profilius. Šitai paaiškina dalyką, kurį Peirce'as būtų pavadinęs suvokimo ikoniškumu, tačiau kita esminė suvokimo dalis yra jo indeksiskumas.¹⁷ Skirtingi fenomenai gali būti deri-

¹⁷ Taip, ko gero, per daug naštos užkrauname ikoniškumo sąvokai (bet ne ikoniniam pagrindui, apie kurį žr. toliau), nes ikoniškumas galiausiai juk

nami [combined], o kartais tai būtina. Ne kiekvienas toks ryšys yra ženklas. Kalbant Husserlio (1939: 174ff; 1950: 238ff) terminais, derinami fenomenai sudaro *porinę asociaciją* [paired association], arba *jungtį* [coupling], kai abu dalykai tiesiogiai esami [are directly present]; derinami fenomenai sudaro *aprezentuotą poravimą* [appresented pairing], arba tiesiog *aprezentaciją*, kai vienas dalykas esamas [is present], o kitas ne; aprezentacija tampa *ženklų*, kai nesamasis dalykas yra tema (plg. Luckman 1980: 205ff ir Fig. 1). Tokiu atveju svarbų vaidmenį atlieka viena iš Sokolowskio (2000) išskirtų struktūrų, būtent esaties vs. nesaties [presence vs. absence] struktūra. Bet čia svarbus ir kitas principas, kuris priešina temą tam, kas nėra tematiška. Galima sakyti, kad Gurwitschius visą savo gyvenimą paskyrė tam, kad parodytų, jog ši skirtis yra ketvirta huserliškajam mąstymui svarbi struktūra, – Gurwitschius būtų laikęs ją ketvirta struktūra, jeigu būtų žinojęs apie Sokolowskio skirtį. Vis dėlto tikrasis Husserlio darbų *locus classicus*, kur šios dvi struktūros sujungiamos ženklui apibrėžti, yra trumpas pasażas, kuriame Husserlis (1913, II, 1: 23ff) ženklą (čia – „Anzeichen“) priešpriešina tam, ką vadina išraiška („Ausdruck“) – kalba išreiškiamam sudėtingam ženklui, kuriuo jis domisi labiau.

Kad ir kaip būtų, dažniausias aprezentacijos atvejis yra toks, kai žiūrime į objektą, tai darome būtinai iš tam tikro žiūros taško, bet vis tiek suvokiame visą objektą. Ši patirtis yra kiekvieno suvokimo akto dalis, kaip jau matėme pirmame skyriuje (I.2). Aprezentacija yra tai, kas motyvuoja patirtinį postulavimą, kad kartu su griežtąja prasme esamu objektu esama ir kas nors kita. Taigi, tiesiogiai patirdami kauliuką su dviem akimis, aprezentatyviai patirsime ir jo sieneses su viena, trimis, keturiomis, penkiomis ir šešiomis akimis.

---

tėra „netvaraus momento“ efektas. Kitaip nei teigia Deaconas (1997), neturime būtinai užkrauti ikoniškumui kategorizacijos darbo, nors, žinoma, lieka atviras klausimas, ar kategorizacija taip pat yra dalis betarpiško suvokimo. Tipai yra integralios huserliško gyvenamojo pasaulio dalys. Plg. Sonesson 2006.

Porinė asociacija („jungtis“)	Abu dalykai esami
Aprezentuotas poravimas	Vienas dalykas esamas, kitas ne
Ženklas	Esamas dalykas „įkvėpia gyvybę“ nesamam; Nesamas dalykas yra tema

Pav. 1. Skirtis tarp jungčių, aprezentuotų poravimų ir ženkle, remiantis Luckman 1980, pagal santrauką, atliktą Sonesson 1989.

Semiotikoje esame susipažinę su jungtimis ir aprezentuotais poravimais, kurių pavidalai gali būti ikoniniai ryšiai arba ikoniškumai, indeksiniai ryšiai arba indeksiskumai, simboliniai ryšiai arba simboliškumai.¹⁸ Tai ne ženklai, nes juos sudaro tik du dalykai ir santykis tarp jų – tai antrybės apraiškos, pagal Peirce’o antrybės sampratą. Taikydamas Peirce’o kartais vartojamą terminą, šias antrybės apraiškas esu pavadinęs *pagrindais* [grounds] (Sonesson 2006): taigi, tai, kas susaisto du dalykus, nes kai kurios savybės jiedviem bendros, vadinama ikoniniu pagrindu, ir t. t. (plg. pav. 2).¹⁹ Peirce’as pasakytų, kad norint gauti ženklą, reikia pridėti tretybę. Tačiau matysime, kad naudingesnius kriterijus suteikia skirtis tarp to, kas tematiška ir kas duota tiesiogiai, taip pat diferenciacijos sąvoka.

Įkvėptas analogijos su ženkle, iškėliau klausimą (Sonesson 1989: 50ff), kas gi galėtų būti aprezentuoto poravimo tema: retencijos ir protencijos atveju, t. y. momentais, einančiais iškart prieš ir po esamo momento, galėtų būti protinga sakyti, kad būtent esamas

¹⁸ Tai galioja ir Groupe μ (1992) vizualinėje retorikoje, kai ši taikoma ryšiu tarp skirtingų retorinės figūros dalių, kurios taip pat yra nesamos arba esamos (tai daroma naudojant prancūzų kalbos terminą „couplage“, tos pačios šaknies kaip mūsų „jungtis“ [coupling]).

¹⁹ Kaip aptariama Sonesson 2010: 175ff, pats Peirce’as, matyt, „pagrindą“ laikytų pirmybės apraiška, kadangi jis mąsto apie santykio išskiriamą išraiškos aspektą, o atitinkamą turinio dalį vadina „koreliatu“. Tačiau aki-vaizdu, kad „abstrakcijai“, – išskiriančiai „juodumą“ iš dviejų dalykų, kuriems ši savybė yra bendra, nors kitais požiūriais jiedu skiriasi, – turi būti reikalingas pačių dalykų santykis, vadinasi, ji yra antrybės apraiška.

	<i>Pirmybė</i> Įspūdis	<i>Antrybė</i> Santykis	<i>Tretybė</i> Įpratimas / Taisyklė
<i>Pirmybė:</i> Principas	Ikoniškumas	-	-
<i>Antrybė:</i> Pagrindas	Ikoninis pagrindas	Indeksiškumas = indeksinis pagrindas	Simboliškumas = simbolinis pagrindas
<i>Tretybė:</i> Ženklas	Ikoninis ženklas (ikona)	Indeksinis ženklas (indeksas)	Simbolinis ženklas (simbolis)

Pav. 2. Skirtingos jungčių ir aprezentuotų poravimų rūšys, suvokiamos kaip Peirce'o pagrindai (plg. Sonesson 2006).

momentas yra tema, o momentas einantis iškart prieš arba po to yra netematinis. Bet galbūt tokią išvadą padariau neapgalvotai. Net jei nepainiojame protencijos, kuri yra tik laiko sąmonės struktūros dalis, su anticipacijos aktu, kuris yra visavertis atskiras aktas, vis tiek gali pasitaikyti momentų, kuriais nebylus lūkestis taps toks iškilus [salient], kad būsimą momentą turėsime laikyti tema ar bent jau tiek pat tematišku, kaip esamas momentas. Pavyzdžiui, taip gali nutikti, jeigu dalyvaujate tame, ką Schankas ir Abelsonas (1977) pavadintų restorano scenarijumi, ir ką tik sulaukėte užsisakyto valgio. Panašiai ir su retencija: net jei išlaikome skirtį tarp eksplacitiško atminties akto ir retencijos kaip dalies suvokimo akto, gali pasitaikyti atvejų (nors man juos įsivaizduoti sunkiau), kai buvęs momentas yra daugiau arba toks pat tematiškas, kaip esamas momentas.

Kalbant apie atvejus, kai suvokiama nematoma objekto pusė, jau ir anksčiau (Sonesson 1989: 50ff) man atrodė labiau abejotina, kad tiesiogiai suvokiama pusė turi būti ir vienintelis galimas tematinis dėmuo. Neabejotinai įmanoma, kad mane labiau domins nematomos pusės, bent jau prieš pat pasukant kubą delne. Kita vertus, atrodo, kad kito aprezentacija, Alter suvokimas kaip kito Ego, šioje schemeje neišsitenka: kaip teigia ir Husserlis (1950), mes, regis,

iškart [tematiškai] suvokiame tiek kito kūną, tiek sąmonę. Dėl to atrodo, kad prezentacija taip pat turėtų sudaryti sąlygas galimybei, kad du susiję dalykai abu vienodai bus dėmesio centre. Tačiau kur tada yra riba tarp ženklų ir paprasčiausios prezentacijos? Anksčiau esu samprotavęs (Sonesson 1989: 50ff; ir pav. 3), kad esant dvigubai asimetrijai, kai netiesiogiai duota dalis yra tematinė, o tiesiogiai duotoji netematinė, mes visuomet susiduriame su ženklu, tačiau dabar atrodo, kad dvigubos asimetrijos esama ir tada, kai žiūrime į vieną objekto pusę besirengdami ją pasukti, kad pamatytume kitą pusę. Dėl šios priežasties gali reikėti antro kriterijaus: ne vien tam, kad išskirtume savybes, kurių pagrindu ženklas randasi vaikystėje ir evoliucijoje, kaip esu aptaręs anksčiau (Sonesson 2011a), bet ir norint ženklą išsamiai apibrėžti. Tas antras kriterijus – tai diferenciacijos samprata, kaip ją apibūdina Jeanas Piaget.

	Tiesiogiai esamas	Tematizuotas
Porinė asociacija	Abu dalykai	Abu dalykai
Aprezentuotas poravimas	Vienas dalykas	Tiesiogiai duotas dalykas arba abu dalykai
Ženklas	Vienas dalykas	Netiesiogiai duotas dalykas

Pav. 3. Skirtis tarp jungčių, prezentuotų poravimų ir ženklų pagal Luckman 1980, peržiūrėta Sonessono 1989.

II.2. Diferenciacijos kriterijus

Nepaisant dažnų jo nuogaštavimų dėl fenomenologijos, Jeanas Piaget (1972), greta visų kitų pasiekimų, buvo dar ir puikus fenomenologas, atsidėjęs tam, ką Gurwitschius pavadino spontaniškąja fenomenologija, jeigu tik nelaikysime šio apibūdinimo sumenkiniu, o Gurwitschius juo tikrai nemėgino sumenkinti geštalo psichologų. Iš dalies remdamasis spontaniškąja fenomenologija, iš dalies empiriniais įrodymais, Piaget teigia, kad esama *semiotinės funkcijos* (kuri jo ankstyvuosiuose veikaluose dar vadinama simbo-

line funkcija) – šis gebėjimas [capacity], vaiko įgyjamas daugmaž nuo 18 iki 24 gyvenimo mėnesio, įgalina jį ar ją pamėgdžioti kokį nors dalyką ar asmenį, kai mėgdžiojamasis modelis nėra tiesiogiai esamas, taip pat vartoti kalbą, piešti, žaisti „simboliškai“ ir turėti prieigą prie psichinių vaizdinių ir atminties.²⁰ Pasitelkdamas gerai žinomus Saussure'o terminus, Piaget teigia, kad visiems šiems fenomenams bendras veiksnys yra pajėgumas reprezentuoti realybę per signifikantą, kuris skiriasi nuo signifikato.

Tiesa, Piaget postuluoja, kad vaiko reikšmės patirtis ankstesnė už semiotinę funkciją, bet ši ankstesnė patirtis nesuponuoja signifikanto ir signifikato diferenciacijos ženklu (žr. Piaget 1945; 1967; 1970). Keliose ištraukose, kuriose jis pasinaudoja šia [reikšmės patirties iki semiotinės funkcijos] samprata, Piaget toliau pastebi, kad „indeksai“ ir „signalai“ galimi gerokai anksčiau, nei sulaukus 18 mėnesių amžiaus, tačiau tik dėl to, kad jie nesuponuoja diferenciacijos tarp išraiškos ir turinio. Pasak Piaget, indekso signifikantas yra „objektyvus signifikato aspektas“; taigi, pavyzdžiui, matomas kraštas objekto, kuris apskritai beveik visiškai nematomas, kūdikiui yra viso objekto signifikantas, visai kaip medžiotojui per pėdsakus sniege pasirodo grobis. Užtat kai vaikas akmenėliu išreiškia saldainį, jis puikiai supranta jūdviejų skirtumą, vadinasi, kaip mums aiškina Piaget, tokioje situacijoje implikuojama „iš subjekto žiūros taško atliekama signifikanto ir signifikato diferenciacija“.

Piaget visai teisingai daro skirtį tarp semiotinės funkcijos raiškos [manifestation] ir kitų būdų „sujungti reikšmes“, jo paties žodžiais tariant. Su šiais jungimo būdais jau susidūrėme anksčiau (žr. II.1) – pavadinome juos jungtimis ir aprezentacijomis. Vis dėlto, atrodo, pats Piaget vėliau pamiršta svarbią savo paties skirtį tarp subjektyvios ir objektyvios diferenciacijos. Jis aiškina, kad indekso signifikantas laikomas objektyviu signifikato aspektu, o štai ženkle

²⁰ Kitur esu teigęs, kad psichiniai vaizdiniai ir atmintis iš tiesų skiriasi nuo kitų išvardytų fenomenų tuo, kad jie nėra tikri ženklai (Sonesson 2011a). Panašių minčių, išskyrus ženklo sąvokos specifikavimą, galima rasti Husserl 1980 ir Thompson 2007. Todėl toliau šiame straipsnyje psichinių vaizdinių ir atminties nebeaptarinėsime.

ir „simbolyje“ (Piaget terminologijoje tai atitinkamai konvencionalus ir motyvuotas semiotinės funkcijos variantas) išraiška ir turinys diferencijuojami iš subjekto žiūros taško. Vis dėlto galime įsivaizduoti, kad tas pats vaikas, kuris Piaget pavyzdyje naudoja akmenėlį vietoj saldainio, dabar vietoj akmenėlio paima plunksną, kad ši reprezentuotų paukštį, ar akmenėlį vietoj uolos – vadinasi, nepainioja dalies su visuma. Tokiu atveju vaikas naudotų savybę, kuri objektyviai (t. y. kaip žinoma gyvenamajame pasaulyje) yra paukščio ar uolos dalis, bet kartu iš savo žiūros taško diferencijuotų savybę kaip dalį ir dalyką kaip visumą. Piaget pateiktas [indekso] pavyzdys su medžiotoju, kuris atpažįsta žvėrį iš pėdsakų ir jais pasinaudodamas išsiaiškina, kuria kryptimi žvėris nuėjo, nelabai vykęs, nes jeigu interpretuodamas ženklą medžiotojas painiotų pėdsakus su pačiu žvėrimi, jis neturėtų nė menkiausios priežasties sekti pėdsakais tam, kad surastų žvėrį. Nėra abejonės, kad tiek vaikas mūsų pavyzdyje, tiek medžiotojas naudojasi indeksais, arba indeksiniais ženklais, o ne paprastais indeksiškumais, kadangi abiem atvejais „realus“ ryšys transformuojamas į diferenciaciją ženkle.

Kita vertus, tiek vaikui, tiek suaugusiajam normaliomis aplinkybėmis nepavyktų diferencijuoti perceptinio šešėlinio niuanso [perceptual adumbration], per kurį objektas jiems tampa prieinamas, nuo paties objekto; kaip aptarėme anksčiau (I skyriuje), jie kaip tik tapatins dalinį profilį ir objektą, bent jau kol pakeis požiūrį į objektą, pamatę jį iš kito žiūros taško. O iš už sienos kyšančią medžio šaką, kurią pavyzdžiu teikia Piaget, jie traktuos kaip nediferencijuotą nuo medžio visai kita prasme – kaip medžio dalį. Pagal Peirce'o sampratą, indeksas yra ženklas, kurio susietų dalykų ryšys nepriklauso nuo ženklo funkcijos; jis randasi dėl gretimumo arba tokio santykio, koks galioja dalies ir visumos ryšiui (nuo šiol jį vadinsiu faktorialumu). Kai šie ryšiai suvokime duoti kartu, gauname jungtį huserliškąją prasme; kai esamas tik vienas iš jų, gauname aprezentaciją. Užtat du kartu esami dalykai tampa ženklų tik tiek, kiek vienas iš jų, identifikuojamas kaip išraiška, suvokiamas tiesiogiai, bet nefokusuojamas, o kitas, turinys, suvokiamas netiesiogiai ir tuo pat metu yra santykio dėmesio

centras, – ir tie du dalykai subjektyviai diferencijuojami. Vadinasi, indeksą reikia suprasti kaip sudarytą iš indeksiškumo (indeksinio pagrindo) ir ženklo funkcijos.

Piaget diferenciacijos sąvoka miglota ir, tiesą sakant, keleriopai dviprasmiška, tačiau, remiantis jo pavyzdžiais, galima pasiūlyti dvi interpretacijas, kurias abi laikau pagrįstomis: pirma, tai ženklo naudotojo idėja, kad diferencijuojami dalykai priklauso skirtingoms bazinėms bendrojo gyvenamojo pasaulio kategorijoms; antra – neįmanomybė, kad vienas iš šių dalykų pereis į kitą laiko eigoje ar erdvės tįsime. Gyvūnams ir mažiems vaikams gali kilti sunkumų atliekant reikiamą diferenciaciją; būtent tai nutinka ženklų atveju. Gyvūnams ir vaikams neprieinama diferenciacija, regis, yra ne antroji, susijusi su atskyrimu laike ir erdvėje (t. y. jie nemano, kad atspindys veidrodyje yra jų dalis), bet veikiau pirmoji, susijusi su koreliuojamų dalykų skirtinga prigimtimi (t. y. katė savo pačios atvaizdą laiko kita kate). Padalinus ją į du – tolydumo ir kategoriškumo – požymius, diferenciacija gali padėti išaiškinti ženklo specifiškumą (plg. pav. 4).

	Esatis / Tema		Diferenciacija	
	Tiesiogiai esamas	Tematizuotas	Tolydumas	Ta pati kategorija
Jungtis	Tiesiogiai esamas	Tematizuotas	Tolydumas	Ta pati kategorija
Porinė asociacija	Abu dalykai	Abu dalykai	Taip	Taip
Aprezentuotas poravimas	Vienas dalykas	Tiesiogiai duotas dalykas arba abu	Taip	Taip
Aprezentacija	Vienas dalykas	Abu	Taip	Taip
Ženklas	Vienas dalykas	Netiesiogiai duotas dalykas	Ne	Ne

Pav. 4. Ženklas, apibrėžtas per dvigubą asimetriją ir diferenciaciją, kaip pristatoma Sonesson 1989 (remiantis svarstymais šiame tekste, papildyta skirtimi tarp prezentacijos ir ženklo).

Tačiau turėtume šiuos pastebėjimus plėtoti toliau: kadangi kalbama apie tematinį struktūravimą, o šis struktūravimas susijęs su subjektu, kuriam tai dalis sąmonės lauko, todėl pirmoji ženklų dalis tam tikra prasme yra pozicija, kurią subjektas gali užimti antrosios ženklų dalies atžvilgiu. Paprasčiau tariant, pirmoji ženklų dalis yra „apie“ antrąją. Žinoma, tai lengviau pritaikyti santykiui tarp turinio ir referento, jeigu pastarasis yra dalykas, kuris ženklui išoriškame pasaulyje atitinka tai, ką tematizuoja ženklas. Beje, Husserlis (1980) aiškiai formuluoja šią skirtį tik savo atvaizdo sąmonės tyrimuose, kai pastebi, kad pavaizduotieji Berlyno rūmai yra čia, atvaizde, o tikrieji rūmai yra Berlyne (plg. Sonesson 1989: 270ff; 2006; 2011a). Kaip esu teigęs kitur (Sonesson 1989: 193ff), turėtume manyti esant kažkokią tematinę hierarchiją, vedančią (įprastu atveju) nuo išraiškos per turinį iki referento.

Taigi, galime minimaliai apibrėžti ženklą šiomis savybėmis:

- jį sudaro (mažiausiai) dvi dalys (išraiška ir turinys), o kaip visuma jis santykinai nepriklauso nuo dalyko (referento), vietoj kurio eina;
- šios dalys diferencijuojamos iš semiotiniame procese dalyvaujančių subjektų žiūros taško, nors objektyviai, t. y. bendros nuovokos gyvenamajame pasaulyje, jos gali nebūti diferencijuotos (nebent kaip ženklai, kurie yra to gyvenamojo pasaulio dalis);
- tarp šių dviejų dalių esama dvigubos asimetrijos, kadangi viena dalis, išraiška, yra patiriama labiau tiesiogiai nei turinys;
- o kita dalis, turinys, yra labiau dėmesio centre nei išraiška;
- pats ženklas subjektyviai diferencijuojamas nuo referento, o referentas prieinamas labiau netiesiogiai nei bet kuri kita ženklų dalis.²¹

²¹ Paprastai referentas taip pat bus labiau dėmesio centre nei ženklas, jeigu manytume, kad tai, kas anglosaksiškoje kalbos filosofijoje vadinama miglotais kontekstais [opaque contexts], yra išimtis. Plg. Sonesson 1989: 193ff.

II.3. Santrauka

Suvokime esama kelių skirtingų būdų, kuriais reikšmės gali būti siejamos tarpusavyje, taip kuriant naujas reikšmes. Husserlio fenomenologijoje bendras terminas šiam siejimui įvardyti yra jungtis [coupling]. Dažniausia suvokime aptinkama jungties rūšis turbūt yra tai, ką Peirce'o terminais būtų galima vadinti indeksiniu pagrindu, tačiau įmanomos ir ikoninės bei simbolinės jungtys. Jeigu vienas iš jungtimi susietų dalykų pačiame suvokime yra nesamas, kad ir vos akimirksniu, Husserlis vadina tai aprezentacija. Kitur Husserlis teigia, kad ženklas yra aprezentacija, kurios esamas dėmuo nėra dėmesio centre, o nesamas dėmuo yra, tačiau aš teigiū, kad ne visos šia prasme dvigubai asimetriškos aprezentacijos yra ženklai. Dėl to reikia ženklo apibrėžtį papildyti Piaget apibūdintu kriterijumi, būtent subjektyvia dviejų susietų dalykų diferenciacija.

III. Ženklas ir graisiškoji reikšmė

Labai ilgą laiką semiotika ir vadinamoji graisiška [Gricean] reikšmės analizė gyveno visiškai atskirus gyvenimus ir kiekviena tvarkėsi savo reikšmės tyrimų lauko dalyje. Tada Sperberis ir Wilsonas (1996: 53, 258) pradėjo puolimą prieš tai, ką apibūdino kaip „kodavimo modelį reikšmei aiškinti“, kurį tapatino su semiotika. Jų supratimas apie semiotikos prigimtį neabejotinai per siauras (iš esmės jis galioja tik prancūzų struktūralizmui), tačiau jie neklydo atmesdami tam tikrą ženklo modelį, kuris niekuomet nebuvo aiškiai išdėstytas. Kad ir kaip būtų, dabar svarbu nuspręsti, ar šie du reikšmės modeliai iš tiesų konkuruoja. Kadaisė aš iš tiesų taip maniau (Sonesson 1978), bet galbūt būtų geriau pamėginti išsiaiškinti, kaip šios dvi reikšmės sąvokos siejasi. Naujausi bandymai redukuoti intencijos lygmenis Grice'o reikšmės apibrėžtyje, regis, veda į Luiso Prieto pateikto ženklo modelio atgimimą, o tai sudaro geresnes sąlygas lyginti semiotinį ir graisiškąjį modelius.

III.1. Patirtys dykumoje

Bendra Grice'o „nenatūraliosios reikšmės“ (priešinamos „natūraliajai reikšmei“, kurią turi debesys, tymai ir t. t.) modelio idėja – kad tokia reikšmė randasi tik tada, jei esama ko nors, kas turi intenciją šią reikšmę perteikti; tiksliau, turi būti intencija turėti intenciją ir gal netgi intencija turėti intenciją intencijos turėjimui.²² Trumpa originalios formuluotės versija yra štai tokia: „A sakydamas x turėjo omenyje kažką“ yra maždaug ekvivalentiška formuluotei „A pasakė x su intencija paskatinti tam tikrą įsitikinimą per šios intencijos atpažinimą“ (Grice 1989: 219). Tiesioginis 1957 metais paskelbtos (čia cituojama iš vėlesnės, 1989 metų knygos) Grice'o esė poveikis buvo įvairūs pasiūlymai sukonstruoti dar aukštesnę intencijų hierarchiją (tai siūlė pats Grice'as, Strawsonas, Searle'as, Schifferis ir t. t.; plg. Sonesson 1978), kad atskirtume nenatūraliąją reikšmę (toliau ją vadinsime reikšme) nuo atvejų, kuriais neįgyjama jokia reikšmė. Kai kurie ankstyvieji komentatoriai įrodinėjo, kad norint perteikti tam tikras reikšmes taip pat būtinos konvencijos (ypač Schiffer 1972), bet kartu jie tvirtino, kad jokia reikšmė negali būti prieinama be pirmesnės intencijų hierarchijos pagavos. Šiuo požiūriu Sperberio ir Wilsono (1996) suformuluota relevantiškumo teorija užima radikaliai priešingą poziciją: kad rastųsi reikšmė, reikalingas tik relevantiškumo principas. Dar vėliau neograisininkai [Neo-Griceans] ėmėsi dekonstruoti intencijų hierarchijas, nes atrodo, kad sąmonės metalygmenys neprieinami jaunesniems nei 15 mėnesių amžiaus vaikams ar primatams (plg. Moore, pateikta recenzuoti; Tomasello 1999; 2008), juolab jiems neprieinami įsitikinimai (kaip rodo daugelis eksperimentinių tyrimų, atliktų remiantis Teorijos teorija, šie randasi tik apie ketvirtus metus; plg. Mitchell 1997; Ziegler 2007²³), nors vaikai, žinia, kalba, o primatai kitais būdais komunikuoja jau gerokai anksčiau.

²² Intencijas čia reikėtų suprasti ne Brentano-Husserlio prasme, kaip nukreiptumą į objektą, o kasdienės kalbos prasme, kaip siekinio, tikslo, motyvo turėjimą.

²³ Vis dėlto ne visi tyrimai priėjo šią išvadą (plg. Mitchell 1997), o Grice'o sąlygas galima performuluoti nesiremiant įsitikinimo sąvoka, kaip parodė Moore'as (pateikta recenzuoti).

Vis dėlto pirmiausia turime klausti – ar tam, kad rastūsi reikšmė, reikia pagauti kokias nors, tegul ir vieno lygmens, intencijas? Ankstyvuosiuose darbuose tai užginčijau (Sonesson 1978). Savo pirmojoje ir garsiausioje knygoje Searle'as (1969) pasakoja apie pavidalus, atrodančius visai kaip raštas, kuriuos klajoklis aptinka smėlyje dykumoje, kur, klajoklio įsitikinimu, daugybę amžių negalėjo būti jokio žmogaus. Anot Searle'o, tokiu atveju būtų neįmanoma priskirti kokių nors intencijų tam, kas atrodo kaip raštas, ir neturėtume jokios priežasties manyti tuos pavidalus turint kokią nors reikšmę (t. y. „nenatūraliąją reikšmę“); būtume priversti manyti, kad tie pavidalai atsirado dėl vėjo ar kokio nors kito gamtos reiškinių (vadinasi, jie turėtų tam tikrą natūraliąją reikšmę). Aš teigiau, kad šitaip samprotaujant aukštyn kojom apverčiami faktai. Tarkime, toje nuošalioje vietoje atrandame kažką, kas atrodo visai kaip raštas. Aišku, šis panašumas turi būti daug didesnis, nei įspūdis išvydus veidą debesyse ar purvo dėmėse arba per didelės galios teleskopą mėnulyje išvydus beždžionių skulptūras, kaip teigė vienas astronomas. Jeigu raštas atrodo visiškai kaip raštas (naudojamas lotyniškas raidynas, majų glifai ar dar kas nors), protinga (ir suderinama su mūsų įprastu gyvenimu gyvenamajame pasaulyje) būtų padaryti išvadą, kad tai iš tiesų raštas, kad jis ką nors reiškia, o jeigu iš tiesų neįmanoma, kad toje vietoje kada nors buvo kitų žmonių, tai šį užrašą, matyt, paliko džinas, Dievas ar kokie nors ateiviai, – aišku, geresnis sprendimas būtų padaryti išvadą, kad, priešingai nei manėme, toje vietoje būta žmonių ir ne taip jau seniai, antraip užrašas smėlyje būtų išsilyginęs. Jeigu Searle'as būtų buvęs teisus, niekada nebūtume atradę daugybės rašto sistemų, nors jas, ko gero, aptikome ne smėlyje.

Ši kritika turi ir teigiamą koreliatą: tokiais atvejais kaip aptartasis Searle'o intencija yra ne pranešimo priėmimo sąlyga, o priėmimo rezultatas. Jeigu atpažinti ką nors kaip užrašą, tai kaip savaime suprantamą dalyką priimi, kad jis atsirado dėl kokio nors asmens intencijos jį sukurti. Žinoma, šiais laikais užrašus gali kurti mašinos, pavyzdžiui, spausdintuvas, ar netgi kompiuterinė programa, vykdanči komandą surašyti vardus iš ilgo sąrašo į standartinį

blanką. Visgi tokiu atveju turėtume presuponuoti, kad čia būta nuotolinės intencijos [remote intention] – ši terminą esu vartojęs kituose tekstuose, kad apibūdinau ketinimą [intent], dėl kurio žirgų lenktynėse prie finišo linijos tam tikru būdu įrengiamas fotoaparatas, kad padarytų nuotrauką būtent tą akimirką, kai žirgai kerta liniją (plg. Sonesson 1999a; 2002). Intencija neprivalo būti labai stipriai artikuliuota: užrašas gali būti ir keverzonė, nupaišyta kalbantis telefonu. Raštas ypatingas tuo, kad juo kuriami ženklai. Norint suprasti ženklus, nėra būtina manyti, kad jie sukurti intencionaliai. Reikia galvoti atvirkščiai: vos tik pagauname, kad kažkas yra ženklas, imame manyti, kad jis sukurtas daugiau ar mažiau tikslingai.²⁴

- X suvokiamas kaip O tipo kultūrinio objekto apraiška I .
- Mūsų kultūrinė patirtis byloja, kad objektas O paprastai kuriamas turint (daugiau ar mažiau aiškiai artikuliuotą) tikslą.
- Turi būti subjektas S , turintis tokį tikslą.
- Įprastas tikslas kuriant O yra perduoti subjekto S pranešimą M kokiam nors kitam (specifikuotam ar nspecifikuotam) subjektui (-ams) $S2$.
- Jei nėra priešingų požymių, turime pagrindo manyti, kad X sukurtas su intencija perduoti subjekto S pranešimą M subjektui (-ams) $S2$.

Aišku, tai dar ne viskas: įsivaizduokime, kad smėlyje užrašytu pranešimu sakoma: „Prašau, padėkite man! Aš užkastas smėlyje.“ Tokiu atveju nepakanka žinoti, kad raštas yra tam tikros rūšies ženklas ir todėl turėjo atsirasti su kokia nors intencija. Mums dar reikia žinoti, kieno toji intencija. Atrodytų, ženklai nebūtinai padės mums išsiaiškinti, kas tas žmogus, turėjęs intenciją, nei kur jis ar ji yra, o tai dabar bene svarbiausias klausimas. Vis dėlto Grice'o pasekėjų nedomina ir šis klausimas. Kad mūsų pavyzdys būtų panašesnis į tuos, kurie pasitelkiami graisininkų analizėse ir relevantiškumo teorijoje, turėtume supaprastinti užrašų perduodamą pranešimą

²⁴ Sonesson 2002 mėginau išreikšti šią mintį per Hjelmlevo konotacijos sąvoką.

iki „Esu užkastas smėlyje“. Tada mums gali prireikti bent kiek suprasti, kas yra reikšminga norint nustatyti, kad rašantis žmogus nori būti ištrauktas iš smėlio.

III.2. Intencinių kontekstų reguliarumas

Sperberio ir Wilsono (1996) pradėta plėtoti savita Grice'o teorijos versija, reikšmingumo teorija, postuluoja, kad vienintelis dalykas, kurį turime žinoti, norėdami pagauti [grasp] prasmę, yra tai, kas reikšminga tam tikroje situacijoje. Kaip Grice'o pasekėjams, jiems savaime suprantama, kad kito žmogaus intencijos visuomet reikšmingos, o to žmogaus užduotis – padaryti, kad jo intencijos mums būtų akivaizdžios (sukurti ostensiją). Reikia pabrėžti, kad, Sperberio ir Wilsono požiūriu, esama tik vieno reikšmingumo principo. Tačiau fenomenologas Alfredas Schütz (1970) išskyrė kelis reikšmingumo principus, kurie visi apskritai yra socialinės prigimties. Visgi panašu, kad, Sperberio ir Wilsono požiūriu, tokių daugybinių principų nėra, yra tik bendro pobūdžio poreikis geriausiu įmanomu būdu susivokti situacijoje. Nors Grice'as savo poziciją formuluoja kitaip, jis, regis, pritaria idėjai, kad svarbi tik „kalbėtojo reikšmė“ [utterer's meaning].

Vienoje situacijoje, apie kurią pasakoja Grice'as (1989: 93ff), jis nueina pas savo nuolatinį tabako pardavėją (iš šio perka ir kitas prekes), kad išsigytų pakelį nuolat rūkomo prekės ženklo cigarečių; netaręs nė žodžio, jis padeda ant prekystalio 43 centų sumą, kiek kainuoja pakelis. Tabako pardavėjas supranta, ko Grice'as nori, ir paduoda cigarečių pakelį. Pasak Grice'o, šiuo atveju jis („nenatūraliai“) norėjo pasakyti kažką, ko nebūtų norėjęs pasakyti, jeigu būtų padėjęs pinigus ant prekystalio vien tam, kad pademonstruotų turįs sumą, reikalingą nusipirkti cigarečių pakeliui. Mano supratimu, Grice'ui tai pavyksta dėl virtinės reguliarumų tame sociokultūriniam gyvenamajame pasaulyje, kuris bendras jam ir tabako pardavėjui, o taip pat dėl tam tikrų specifinių reikšmingumo principų. Šiuo atveju akivaizdžiai numanoma, kad nė viena iš kitų prekių, kurias Grice'as nuolatos perka iš savo tabako

pardavėjo, nekainuoja 43 centų. Aišku, gali būti, kad Grice'as jau yra ką nors pirkęs už tokią kainą, tačiau tai nebuvo viena iš tų prekių, kurias jis perka nuolat. Taigi, šiame pavyzdyje konkrečios sumos padėjimo ant prekystalio gestas ką nors reiškia tik todėl, kad esama reguliaraus Grice'ui ir tabako pardavėjui žinomo ryšio tarp tos sumos ir pakelio cigarečių. Taip jau yra, kad ryšys tarp sumos ir produkto priskiriamas konvencionaliai, tačiau šičia ryšys tampa reikšmingas dėl Grice'o elgesiui būdingo reguliarumo. Šiame kontekste Grice'ui būtų gana sunku vien tik pademonstruoti turint 43 centų sumą.

Tai primena Luiso Prieto (1966; 1975) idėją, kad ženklas yra koreliacija tarp signifikantų sekos ir signifikatų sekos, o relevantiškumas – tai ryšys, susaistantis vieną signifikantų sekos narį su vienu ar keliais signifikatų sekos nariais ir atvirkščiai. Tarkime, kad ateidamas pas savo tabako pardavėją ir padėdamas ant prekystalio 5 centus Grice'as nori įsigyti dėžutę degtukų, o retesniais atvejais ant prekystalio padėdamas 1 dolerį jis nori įsigyti žiebtuvėlį. Jeigu tabako pardavėjas pagauna šias reikšmes, tai jiedu su Grice'u tarpusavyje sukūrė nedidelę ženklų sistemą, nustatančią koreliacijas tarp konkrečių pinigų sumų ir skirtingų objektų, kuriuos Grice'as nuolat perka iš tabako pardavėjo. Be abejo, ši ženklų sistema niekuomet nebuvo įsteigta eksplacitiškai; ji radosi nuolat kartu patiriant Grice'o elgesio reguliarumus. Tabako pardavėjui tiesiog nereikia gaišti laiko svarstant Grice'o intencijas. Jos išplaukia iš Grice'o elgesio.

Tačiau tai dar ne viskas. Herbertas Clarkas (1996: 31ff) pasakoja apie panašią situaciją, tik joje prekes parenka pirkejas: Clarkas padeda dvi prekes ant parduotuvės prekystalio, o pardavėjas bemat supranta, kad šis nori tas prekes nusipirkti.²⁵ Kaip Clarkas toliau

²⁵ Clarkas savo aprašyme teigia taip pat turįs atkreipti pardavėjo dėmesį, bet tai, ko gero, būtina tik todėl, kad pardavėjas užsiėmęs prekių inventorizavimu. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad prieš tai Clarkas turėjo paimti prekes iš parduotuvės lentynų. Jeigu Clarkas padės ant prekystalio savo pinigine, tai nereikš, kad jis nori ją nusipirkti. Tačiau toks elgesys gali sukelti nesusipratimų.

pabrėžia, tai kuo įprasčiausias veiksmas kasdieniame pasaulyje. Padėdami daiktus tam tikrose vietose, pavyzdžiui, ant prekystalio, mes jau perteikiame mintį apie veiksmus, kurių tikimės. Kitas atvejis, kurį esu aptaręs (Sonesson 1989), – parduotuvės vitrina. Šis atvejis kitoks, nes padėdamas daiktus vitrinoje perteikiu mintį, kad viduje tokie daiktai parduodami; tokio poelgio intencija ilgalaikiškesnė, nei dedant ką nors ant prekystalio. Tačiau aš taip pat signalizuoju, kad vitrinoje padėti daiktai irgi parduodami, nebent eksplicitiniu skelbimu pranešu būsimiems pirkėjams, kad taip nėra, arba visiems aišku, kad vitrinoje eksponuojamas maistas – tai vaškinė butaforija, arba esama konvencijos, kaip Goodmanio pavyzdyje apie kitai savaitei užsakomą gimtadienio tortą, kad esamu laiku vitrinoje padėtas tortas netinkamas vartoti (plg. Sonesson 1989). Paties Grice'o pavyzdys susijęs su daiktų dėjimo ant prekystalio konvencija, tačiau dar reikalingas ir bendras žinojimas, kad iš pinigų sumos išeitų spręsti apie prašomą produktą (o ne atvirkščiai).

Reikia pastebėti, kad visi šie veiksmai išpildo kadravimo reikalavimą, todėl paprasti gyvenamojo pasaulio veiksmai transformuojami į kažką, kas panašu į ženklą (plg. 1.4). Vis dėlto jie neišpildo palyginamumo reikalavimo, nes tai vis dar realūs veiksmai įprastiniame pasaulyje.

Dabar apsvarstykime istoriją, kurią pasakoja Sperberis ir Wilsonas (1996: 55). Petruui atidarius jūdviejų buto lauko duris, Marija stabteli ir ima pabrėžtinai uosti orą. Petras paseka jos pavyzdžiu ir pastebi dujų kvapą. Anot Sperberio ir Wilsono, tai, ką daro Marija, galima parafrazuoti: „Ore justu dujų kvapas.“ Kita situacija: Marija ir Petras ką tik atvyko prie jūros. Marija atidaro viešbučio langą su vaizdu į jūrą ir pabrėžtinai uodžia orą. Pasak Sperberio ir Wilsono, šiuo atveju nėra jokio konkretaus dalyko, kurį Marija galėtų turėti omenyje. Bet, mano manymu, iš tikrųjų galima pagrįstai teigti, kad Marija abiem atvejais daro tą patį: perdėtai atlikdama su uostymu siejamus judesius, ji sukadruoja judesį, o judesys tada pasirodo kaip ikoninis ženklas dalyko, kuriuo jis būtų, jeigu nebūtų ženklas. Šis gestas reiškia: „Ore esama kvapo, į kurį verta atkreipti dėmesį.“ Nėra abejonės, kad dalykai, kuriuos tikimės užuosti ant savo

namų slenksčio ir viešbučio kambaryje su vaizdu į jūrą, smarkiai skiriasi. Netgi galėtume tvirtinti, kad abi istorijos atitinka tipines situacijas, kurias kiekvienas esame daugybę kartų patyrę jeigu ne gyvenime, tai bent jau kine, todėl mums iškart bus aišku, kokius kvapas nurodo šie gestai. Tiesą sakant, iš patirties žinau, kad blogas kvapas paplūdimyje anaipol nėra nebūtas dalykas; pavyzdžiui, jis gali atsirasti fermentuojantis dumbliams. Turbūt šiose dviejose situacijose Marija nosimi nedarytų lygiai tos pačios grimasos.

Bet kuriuo atveju pristatytoji situacija mažiau akivaizdžiai atitiktų kadravimo reikalavimą, užtat akivaizdžiau atitiktų pa-lyginamumo reikalavimą. Marija perdėtai atlieka veiksmą, kurio paprastai neišskiria iš savo įprasto, veikiau neparodomojo [un-ostensive], gyvenimo: uosto. Kad perduotų pranešimą Petru, ji šį kasdienio gyvenimo veiksmą atlieka perdėtai. Kadangi Petras atpažįsta ir perdėtą atlikimą, ir kasdienį veiksmą, jis supranta, kad Marija taip elgiasi ne be priežasties. Bet pirmiausia jis supranta, ką Marija turi omenyje [means].²⁶

III.3. *Komunikatyvinė intencija*

Kalbėtojo intencija, kad klausytojas atpažintų jo intenciją sužadinti tam tikrą klausytojo atsaką, vadinama „komunikatyvine intencija“ (Sperber & Wilson 1996; Moore, pateikta recenzuoti); ji priešinama „informatyvinei intencijai“. Šitaip graisišką intencijų hierarchiją pirmasis apgėnėjo Stephenas Neale’as (1992), kartu pridėjęs dar vieną sąlygą, kad kalbėtojas turi neturėti tikslo apgauti klausytoją (jos šiame straipsnyje plačiau neaptarinėsime). Bet ir tokia hierar-chija pernelyg gili, kad suprastume, kaip gali komunikuoti maži vaikai ar gyvūnai. Mano nuomone, per didelis hierarchijos gylis

²⁶ Tokios tipinės situacijos yra regularumai, vadinasi, pagal Peirce’o sąvo-kas, jos yra simbolinio lygmens, tačiau jose nebūtinai veikia ženklai (nors teigėme, kad kai kuriais atvejais gali veikti būtent ženklai). Žvelgiant iš persinio [Peircean] požiūrio taško, šios svarbios skirties neįmanoma pada-ryti. Užtat teiginys, kad ir šiame lygmenyje esama tam tikros semiozės, iš persinio požiūrio taško suprantamas kuo puikiausiai.

neatitinka ir fenomenologinių faktų. Kaip neseniai formulavo Moore'as (pateikta recenzuoti), vadovaudamasis ankstesniais Gomezo (2007) ir Csibros ir Gergely (2009) teiginiais, hierarchijos galima išvengti išskiriant informatyvinę ir komunikatyvinę intencijas į du skirtingus pranešimus, kurių kiekvienas turi savo teikmenį [vehicle].²⁷ Norint perduoti informatyvinį pranešimą, jokių ypatingų priemonių nereikia. Veikiau kyla klausimas, kokį veiksma gali atlikti adresantas (nuo šiol vartosiu šį terminą nurodyti labiau apibendrintai instancijai nei kalbėtojas), norėdamas išpildyti savo intenciją, kad adresatas (pavyzdžiui, klausytojas) atpažintų jį turėjus intenciją sužadinti adresatui informatyvinio pranešimo pagavą. Kaip teisingai pastebi Moore'as (pateikta recenzuoti), būta daug diskusijų, kurios intencijos turėti intenciją yra būtinos apibrėžti komunikacijai pagal Grice'ą, bet praktiškai nieko nebuvo pasakyta apie tai, kokiais veiksmais galima tas intencijas įveiksminti [enact]. Iš tiesų būtent šią problemą svarbu svarstyti.

Tačiau įdomu, jog Moore'as, regis, iš naujo atrado semiotiko Luiso Prieto (1966: 28ff) jau aptartą modelį, pagal kurį kiekvieną „seminį aktą“ sudaro du pranešimai: esama „signalinio perspėjimo“ [indicative notification], atitinkančio komunikatyvinę intenciją, ir „reikšminio perspėjimo“ [significative notification], atitinkančio informatyvinę intenciją.²⁸ Reikia pastebėti, kad Prieto nenaudoja intencinės terminologijos; kita vertus, jis apibūdino signalinį perspėjimą kaip tai, kad adresantas turi intenciją – ar yra nusprendęs – perduoti pranešimą adresatui („E se propose de transmettre un message“²⁹). Vis dėlto čia esama svarbaus skirtumo, nes Prieto (1966: 29) teigia, jog signalinį perspėjimą perteikia pats faktas, kad

²⁷ Kita vertus, nors Juanas Carlosas Gómezas (2007) užbėgo už akių sumanymui išskirti intencijas į du aktus, jis vis dėlto nemano galįs atsisakyti intencijų hierarchijos.

²⁸ Nors Prieto rašė praėjusio amžiaus septintajame dešimtmetyje, o Grice'as savo esminį straipsnį išspausdino dar 1957 metais, akivaizdu, kad jiedu vienas kitam nepadarė jokios įtakos, kadangi Prieto argumentuoja remdamasis išimtinai prancūziškąja tradicija.

²⁹ „E ketina perduoti pranešimą.“

buvo sukurtas ženklas („signalas“). Tiktai reikia paminėti, kad, kitaip nei Grice'as, Neale'as ir Moore'as, Prieto domisi vien tuo, ką pavadintume ženklais. Tiesa, Prieto niekur neapibrėžia ženklo, kaip mes padarėme anksčiau, bet visi jo naudojami pavyzdžiai aiškiai yra ženklai, kaip mes juos suprantame, – kalba, kelio ženklai, signalinių vėliavų sistema laivyboje ir t. t.

Pirmiausia atskirkime tuos atvejus, kai naudojami atpažįstami ženklai, nuo kitų būdų komunikuoti. Tokie klasikiniai atvejai kaip citatos, monologai arba dainavimas sau pačiam (pastarąjį mini Moore'as, pateikta recenzuoti) nesukuria būtinybės skirti „kalbėtojo reikšmę“ [utterer's meaning] nuo „belaikės reikšmės“ [timeless meaning]. Veikiau jau būtent tokiems nekanoniniams atvejams, kaip mūsų aptartieji, reikia kokio nors specialaus „įveiksinimo“, kad jie būtų perteikti adresatui. Bet, aišku, yra ir kitų atvejų: tokie yra netiesioginiai kalbos aktai (juos galbūt reikėtų analizuoti kaip idiomines išraiškas, taigi kaip aktus, kurie irgi paklūsta tam tikram regularumui), taip pat šiuo atžvilgiu dar svarbesni aktai, kai kyla būtinybė susiaurinti dėmesio lauką iki ženklų, aptinkamų tarp įvairiausių kitokios informacijos. Pastarasis atvejis taip pat galėtų būti tas bazinis mechanizmas, kuris paaiškintų, kaip perteikiamos reikšmės, kurios nėra ženklai. Galbūt svarbu tai, kad Moore'ui (pateikta recenzuoti) mintis atskirti aktus, kuriais perteikiamos intencijos komunikuoti, kilo iš patirties ruošiant psichologinius eksperimentus. Eksperimentinių technikų keistenybės taip pat sudarė sąlygas sužinoti (Zlatev et al., pateikta recenzuoti), kad šiose dirbtinėse situacijose būtinai reikia ko nors, kas atkreiptų eksperimentų dalyvių dėmesį į jiems skirtus stimulus.

Prieš žengdami toliau, turime išsikelti klausimą, ar Prieto modelis neišvengiamai sugrąžintų sunkumus, kurie kyla užkrovus didelę naštą vaikų ir gyvūnų protų apdorojimo gebai. Anot Prieto, signalinių perspėjimą sukuria pats ženklo produkavimo aktas. Taigi, užduotis sukurti antrinį pranešimą atrodo nesunkiai įvykdoma, bet kaip tą antrinį pranešimą suvoks adresatas? Davidas Rosenthalis (2005) suformulavo teoriją apie aukštesniąsias mintis [higher order thoughts], HOT (šios teorijos versiją, kurią pristatė

Sperberis, glaustai aptaria Moore'as, pateikta recenzuoti), pagal kurią visas mintis lydi mintys apie mintis. Jeigu priimtume šią teoriją, grįžtume prie ankstesniojo galvosūkiu. Tačiau Williamas Lycanas (2004) suformulavo kitą teoriją, kurią pavadino HOP, aukštesniojo suvokimo [higher order perception] teorija, – pagal ją pirmiausia ne galvojama apie mintis, o jos suvokiamos (plg. Carruthers 2004; 2011). Regis, tai vaikams ir gyvūnams būtų lengvesnė užduotis. Įdomu, kad Lycanas (2004), visai kaip Aristotelis bei daug kitų filosofų scholastikos laikais ir iki Locke'o, teigia, jog tokiam suvokimui reikia specifinio jutiminio organo, būtent vidinio jutimo, kuris klasikinėje filosofijoje (bet ne šiuolaikine termino prasme) geriau žinomas kaip bendra nuovoka [common sense]. Lycanas nesivaržydamas vadina šį vidinį jutimą homunkulu (nors jis, regis, atlieka ne viską, ką turėtų atlikti homunkulas). Tačiau įsivaizduokime, kad kokiū nors būdu atsikratėme vidinio jutimo: ar tada gautume tą pačią teoriją, kaip išdėstytoji Husserlio, bet siekianti bent jau šv. Augustiną bei dabartiniiais laikais išplėtota Zahavio (1999), pagal kurią kiekvienam sąmonės aktui būdinga paties akto kaip tokio sąmonė, ir tam nereikia atskirai atsigręžti į aktą iš kokios nors metapozicijos (nors būtent tai daroma atliekant fenomenologinį aprašymą)? Šį klausimą dabar paliksiu neatsakytą.

Čia svarstomu atveju problemą komplikuoja faktas, kad mums rūpi pažinti ne savo pačių, o pašnekovo sąmonės aktus. Net jeigu pasirinksimė suvokimo variantą, neaišku, kaip suvokiame kito mintis. Gali būti, kaip tvirtinama diskusijoje apie empatiją, kad gebame tiesiogiai suvokti kito emocijas iš jo ar jos veido išraiškos, bet nėra savaiame suprantama, kad kas nors panašaus būdinga ir intencijoms. Visgi Prieto teorija ir mano formuluotė nežymiai, bet netrivialiai skiriasi, o taip atsitiko ne dėl to, kad nežinojau apie Prieto teoriją, bet dėl to, kad jos neprisiminiau. Anot Prieto, antrinį pranešimą siunčia pats ženklų produkavimo aktas. Prieto nuodugniau neanalizuoja, kas būdinga produkavimo aktui (kitai nei kiti struktūralistai, tokie kaip Bühleris, Jakobsonas ir Benveniste'as, priešinės ištarą jos sakymo aktui; plg. Sonesson 1978). Tačiau pagal mano formuluotę esama tik vieno pranešimo: gavę pranešimą,

atpažįstame ir kokio tipo tai fenomenas, o iš šio atpažinimo išplaukia, kad pranešimas perteikia intenciją komunikuoti.

Iš tikrųjų ženklų produkavimui būdingi du dalykai (ir abu juos neabejotinai būtų galima dar skaidyti): 1) ženklų atpažinimas esant tam tikro tipo ženklui; 2) ženklų atpažinimas esant susijusiu su čia-ir-dabar situacija, taip pat su tam tikru jį produkuojančiu asmeniu bei tam tikru kitu jį gaunančiu asmeniu. Pirmoji užduotis neturėtų būti tokia jau sunki: maži vaikai anksti įgunda atpažinti daiktų kategorijas ir suprasti, kam naudojami skirtingoms kategorijoms priklausantys daiktai; tai geba ir daugelis gyvūnų. Antroji užduotis taip pat neturėtų būti labai sunki, jeigu komunikacinė situacija aiškiai struktūruota. Pavyzdžiui, jeigu situacijoje esama tik dviejų asmenų, natūralu manyti, kad vienas asmuo kalba, nes nori kalbėti su kitu asmeniu. Tačiau jeigu komunikacinė situacija nepakankamai gerai struktūruota, norint išryškinti ženklą, reikės daugiau aktų. Tačiau atrodo, kad situacijose su kitokiomis reikšmėmis nei ženklai visą komunikacijos našta teks pakelti naudojant dėmesio atkreipimo mechanizmus [devices].

III.4. Ostensiniai aktai ir dėmesio mechanizmas

Pasak Arono Gurwitschiaus (1957; 1964; 1985), kiekviena suvokimo situacija struktūruojama pagal temą [theme], tematinį lauką [thematic field] ir pakraštį [margin]. Tema yra dalykas labiausiai tiesiogiai dėmesio centre. Tiek tematinis laukas, tiek pakraštys susijęs su tema gretimumo santykiu [are in contiguity], tačiau tematinis laukas taip pat susijęs su tema semantiniu lygmeniu. Kai susitelkiame į temą, mūsų dėmesį nesunku nukreipti į ką nors kita tame pačiame teminiame lauke. Užtat tam, kad ką nors, kas buvo pakraštyje, pakeistume į temą, jaučiame esant reikalingą kokią nors paskatą iš išorės. Pakraštyje normaliomis sąlygomis aptinkame kai kuriuos sąmonės dalykus, kurie mus lydi nuolatos, pavyzdžiui, savo pačių sąmonės srautą, savo pačių kūną, taip pat gyvenamojo pasaulio tąsą anapus to, kas suvokiama esamu metu. Tačiau pakraštyje taip pat bus visi dalykai, kurie esamu metu mums nėra tema ir nėra susiję su

mūsų tema. Kaip pastebėjo Arvidsonas (2006), tai puikus atskaitos taškas dėmesio teorijai, bet ne išbaigta teorija. Esama skirtingų temos pakeitimų ir pastovių vienos temos užlaikymų. Gerai žinoma, kad veidai, taip pat žmonių šneka vaikų dėmesį traukia nuo labai ankstyvo amžiaus (plg. Messer 1994). Dėl šios priežasties, norint, kad veidas ar šneka taptų tema, ostensiniai aktai galimai nereikalingi. Norint, kad dėmesio objektu taptų linijos popieriuje ar kitokiame paviršiuje, reikia daugiau laiko (plg. I.2). Net ir rodyimą pirštais keblu įtraukti į temą (plg. Zlatev et al., pateikta recenzuoti).³⁰

Faktas, kad veidas nuo ankstyvo amžiaus yra natūralus dėmesio centras, gali paaiškinti, kodėl iš veido srities kyla daugelis ostensijos aktų, pavyzdžiui, akių kontaktas, žvilgsnis, galvos sukiojimas ir netgi šneka. Richardas Moore'as (pateikta recenzuoti) nusipelnė atkreipęs mūsų dėmesį į ostensiją kaip atskirą aktą ir sugalvojęs keletą neįprastų būdų įveiksminti ostensiją, kurie gali praversti atliekant tyrimus laboratorinėmis sąlygomis. Tiesą sakant, taip pat atradome, kad ostensiniai aktai labai reikalingi eksperimentiniuose tyrimuose, jeigu tik norima gauti kokių nors rezultatų (plg. Sonesson et al., rengiama), bet vis tiek neišvengiamai imi svarstyti, ar gyvenimiškesnėmis sąlygomis atliekami tyrimai, ypač tęstiniai, neduotų kitokių rezultatų. Čia galėtų praversti net ir šalutiniai pastebėjimai, užfiksuoti griežčiau kontroliuojamų tyrimų kontekste.

Pasitelkdama Elisabeth Bates (1979) nukaltą „komunikacijos žaidimų“ terminą, kuriuo apibūdinamos, pavyzdžiui, vaiko ir tėvų sąveikos naudojant ženklus ir kitokias reikšmes, Sara Lenninger (2012) pastebi, kad mūsų kultūroje vaikai anksti prisitaiko prie tokio žaidimo, kuriame atvaizdai susiejami su kalbėjimu, su kitais paveikslėliais ir taip toliau, bet tik ne su išoriniu pasauliu. Kitaip tariant, jiems pažįstamas iliustruotų knygelių „skaitymas“ kartu su vienu iš tėvų. Galbūt tai paaiškintų, kodėl vaikams kyla sunkumų atkreipiant dėmesį į panašumą tarp paveikslėlio ir realios scenos,

³⁰ Tai aiškiai siejasi su tuo, ką kitur (Sonesson 1989) esu pavadinęs gyvenamojo pasaulio dominavimo hierarchija, tačiau dabartiniame kontekste negaliu šios minties plėtoti toliau.

bet visai nesunku, kaip išsiaiškino Lenninger, susieti objektą viename atvaizde su tuo pačiu objektu kitame atvaizde (net jeigu kitame atvaizde objektas pavaizduotas iš kitokio žiūros taško ir kitokioje situacijoje). Galbūt čia bus gera vieta sustoti: mums reikia ne vien daugiau mąstyti ir mąstyti apie mąstymą, bet ir gerokai daugiau dirbti su empirika.

III.5. Santrauka

Šį skyrių pradėjome klausimu, ar ženkle modelis ir reikšmės analizė pagal Grice'ą varžosi tarpusavyje. Atsakymas į šį klausimą yra teigiamas, kol nepakoreguojame graisiškos analizės. Esama prielaidų manyti, kad intencijų nereikia pagauti atskirai nuo pranešimo interpretavimo, – jos išplaukia iš atpažinimo, kad koks nors ženklas yra ženklas. Taip pat pamatėme, kad tam tikros Grice'o ir Sperberio pasakojamos istorijos iš tikrųjų nepademonstruoja, kad tai, kas tam tikroje situacijoje taps reikšminga, yra visiškai arbitralu, net jeigu toje situacijoje nesama jokių tikrų ženklų; aš teigiau, kad čia gali būti naudingi anksčiau pristatyti kadravimo ir palyginamumo principai. Paskui aptariau graisiškos intencijų hierarchijos apkarpytus, kurių naudai neseniai argumentavo Neale'as ir Moore'as; pastarasis rėmėsi argumentu, kad tokia hierarchija reikalauja gebėjimų, kurių neturi gyvūnai ir maži vaikai, kurie vis dėlto geba komunikuoti. Galiausiai priėjau išvadą, kad netgi Neale'o suformuluotas redukuotas hierarchijos variantas, taip pat padalintas variantas, kurį pristatė Moore'as, dažniausiai nereikalingi, kai kalbama apie tikrus ženklus; tačiau nuo paties pranešimo atskiri ostensiniai aktai gali būti reikalingi, kartais ir esant ženklu, nes šiais aktais atkreipiamas dėmesys į ženklų produkavimą, o apskritai – esant reikšmėms, kurios nėra ženklai, nes tada šiais aktais kadruojama tam tikra realybės dalis.

IV. Išvados

Šiame straipsnyje pristaciau fenomenologinį metodą kaip įrankį sujungti semiotikos ir kognityvinių mokslų teorijas ir rezultatus,

taip pat suteikti griežtesnį pagrindą empiriniams tyrimams. Trumpai pristatęs fenomenologinį metodą, aptariau suvokimo prigimtį, kaip ji atsiskleidžia Husserlio, Gibsono, Gurwitschiaus ir Sokolowskio veikaluose, papildydamas juos keliais savo teiginiais. Atidžiai atskyrčiau perceptus nuo ženklų, bet taip pat tvirtinau, kad kadravimo ir / ar palyginamumo principų pagrindu realybės fragmentus galima paversti ženklais, kurie tam tikrais atžvilgiais bus palyginami su tikrais ženklais, kaip atvaizdai. Antrame skyriuje pristaciau ženklo sąvoką, kuri daug tikslesnė nei tos, kurias vartoja Peirce'as, Saussure'as ar bet kuris iš jų dviejų pasekėjų; mano sąvokoje daug kas perimta iš Husserlio, taip pat iš fenomenologu nesiskelbusio fenomenologo Jeano Piaget; taip pat išnagrinėjau kelis tarpinius atvejus tarp ženklų ir paprastų reikšmių. Paskutiniame trečiame skyriuje atsidėjau diskusijai, ar graisiška reikšmės analizė, įskaitant ir jos naują neograisišką formuluotę, varžosi su ženklo modeliu, o gal kiekvienas iš šių modelių reikalingas skirtingiems tikslams. Padariau išvadą, kad, apgenėjus graisiškos teorijos intencijų hierarchiją, ši teorija iš tikrųjų reikalinga, norint paaiškinti reikšmes, kurios nėra ženklai, taip pat tam tikrais atvejais norint atkreipti dėmesį į ženklų reikšmę.

Iš anglų kalbos vertė Ieva Tomaševičiūtė

Versta iš: Sonesson, Göran 2012. The Foundation of Cognitive Semiotics in the Phenomenology of Signs and Meanings. *Intellectica. Revue de l'Association pour la Recherche Cognitive* 58, *Sémiotique et pensée*, pp. 207–239.

Vertimą redagavo Paulius Jevsejevas

Vertimo netikrino straipsnio autorius ar žurnalo *Intellectica* redakcinė kolegija.

Dėkojame žurnalo *Intellectica* redakcinei kolegijai už leidimą paskelbti šį vertimą.

This translation has not been reviewed by the author of the original article or the editorial board of *Intellectica* before publication. We thank the editorial board of *Intellectica* for the permission to publish this translation.

Literatūra

- Arvidson, S. (2006). *The Sphere of Attention: Context and Margin*. London: Kluwer Academic.
- Bakhtin, M. (1990). *Art and Answerability: Early Philosophical Essays*. 1st ed. Austin: University of Texas Press.
- Bates, E. (1979). *The Emergence of Symbols*. New York: Academic Press.
- Carruthers, P. (2004). HOP over FOR, HOT theory. In: R. J. Gennaro, ed. *Higher-Order Theories of Consciousness*. Philadelphia, PA: J. Benjamins.
- Carruthers, P. (2011). Higher-Order Theories of Consciousness. In: E. N. Zalta, ed. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Fall 2011 Edition. Prieiga: <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/consciousness-higher/>>.
- Clark, H. H. (1996). *Using Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daddesio, Th. C. (1995). *Of Minds and Symbols*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- Deacon, T. (1997). *The Symbolic Species: The Co-evolution of Language and the Brain*. New York: Norton.
- Drummond, J. (1990). *Husserlian Intentionality and Non-foundational Realism: Noema and Object*. Dordrecht [Netherlands]: Kluwer Academic Publishers.
- Gallagher, S. (2005). *How the Body Shapes the Mind*. Oxford: Clarendon Press.
- Gallagher, S. & Zahavi, D. (2008). *The Phenomenological Mind*. New York: Routledge.
- Gergely, C. & Gergely, G. (2009). Natural pedagogy. *Trends in Cognitive Sciences* 13, pp. 148–153.
- Gibson, J. (1971). The Information Available in Pictures. *Leonardo* 4 (1), pp. 27–35.
- Gibson, J. (1978). The Ecological Approach to Visual Perception of Pictures. *Leonardo* 11, 3, pp. 227–235.
- Gomez, J. C. (2007). Pointing Behaviours in Apes and Human Infants: a Balanced Interpretation. *Child Development* 78 (3), pp. 729–734.
- Groupe µ (Dubois, J., Edeline, F., Klinkenberg, J. M., Minguet, P. et al.) (1992). *Traité du signe visuel: Pour une rhétorique de l'image*. Paris: Seuil.
- Gurwitsch, A. (1957). *Théorie du champ de la conscience*. Bruges: Desclée de Brouwer.
- Gurwitsch, A. (1964). *The Field of Consciousness*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Gurwitsch, A. (1966). *Studies in Phenomenology and Psychology*. Evanston: Northwestern University Press.
- Gurwitsch, A. (1974). *Phenomenology and the Theory of Science*. Evanston: Northwestern University Press.
- Gurwitsch, A. (1985) *Marginal Consciousness*. Athens, Ohio: Ohio University Press.

Hagen, M. (1980). Generative theory: a perceptual theory of pictorial representation. In: M. Hagen, ed. *The Perception of Pictures*, vols 2. New York: Academic Press, pp. 3–46.

Hjelmslev, L. (1943). *Omkring Spogteorins Grundlæggelse*. Copenhagen: Akademisk Forlag.

Hribar, A., Sonesson, G. & Call, J. (pateikta spaudai). From Sign to Action: Studies in Chimpanzee Pictorial Competence, *Semiotica*.

Husserl, E. (1913). *Logische Untersuchungen*. Tübingen: Max Niemeyer.

Husserl, E. (1939). *Erfahrung und Urteil*. Prag: Academia Verlagsbuchhandlung.

Husserl, E. (1950). *Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge*. *Husserliana: Gesammelte Werke*. Bd 1. The Hague: Nijhoff.

Husserl, E. (1954). *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie: eine Einleitung in die Phänomenologische Philosophie*. *Husserliana: Gesammelte Werke VI (2)*. The Hague: Nijhoff.

Husserl, E. (1962). *Phänomenologische Psychologie*. *Husserliana: Gesammelte Werke IX*. The Hague: Nijhoff.

Husserl, E. (1973). *Ding und Raum*. *Husserliana: Gesammelte Werke XVI*. The Hague: Nijhoff.

Husserl, E. (1980). *Phantasie, Bildbewusstsein, Erinnerung*. *Husserliana: Gesammelte Werke XXIII*. The Hague: Nijhoff.

Lenninger, S. (2012). *When Similarity Qualifies as a Sign. A Study in Picture Understanding and Semiotic Development in Young Children*. Doktoro disertacija Lundo universiteto semiotikos katedroje. Lund: Lund University.

Lycan, W. (2004). The Superiority of HOP to HOT. In: R. J. Gennaro, ed. *Higher-Order Theories of Consciousness: An Anthology*. Philadelphia, Penn.: John Benjamins.

Luckman, T. (1980). *Lebenswelt und Geschichte*. Paderborn: Schöningh.

Marbach, E. (1993). *Mental Representation and Consciousness: Towards a Phenomenological Theory of Representation and Reference*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Moore, R. (pateikta recenzuoti). Cognizing Communicative Intent. *Mind and Language*.

Natsoulas, T. (1994). Gibson's Environment, Husserl's "Lebenswelt," the World of Physics, and the Rejection of Phenomenal Objects. *The American Journal of Psychology* 107 (3), pp. 327–358.

Messer, D. J. (1994). *The Development of Communication: from Social Interaction to Language*. Chichester: Wiley.

Mitchell, P. (1997). *Introduction to Theory of Mind: Children, Autism and Apes*. London: Arnold.

- Mitchell, P. & Ziegler, F. (2007). *Fundamentals of Development: the Psychology of Childhood*. Hove, East Sussex: Psychology Press.
- Moran, D. (2005). *Edmund Husserl: Founder of Phenomenology*. Cambridge: Polity.
- Neale, S. (1992). Paul Grice and the Philosophy of Language. *Linguistics and Philosophy* 15, pp. 509–559.
- Patočka, J. (1996). *An Introduction to Husserl's Phenomenology*. Chicago, Ill.: Open Court.
- Peirce, C. S. (1998). *The Essential Peirce*, volume I-II. Edited by the Peirce Edition Project. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press (Quoted as EP).
- Piaget, J. (1945). *La formation du symbole chez l'enfant*. Neuchatel: Delachaux et Niestlé. Third edition. 1967.
- Piaget, J. (1967). *La psychologie de l'intelligence*. Paris: Armand Colin.
- Piaget, J. (1970). *Épistémologie des sciences de l'homme*. Paris: Gallimard.
- Piaget, J. (1972). *Sagesse et illusions de la philosophie*. 3ème éd. Paris: Presses Universitaires de France.
- Prieto, L. J. (1966). *Messages et signaux*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Prieto, L. J. (1975). *Pertinence et pratique: essai de sémiologie*. Paris: Éditions de Minuit.
- Rosenthal, D. (2005). *Consciousness and Mind*. Oxford: Oxford University Press.
- Schank, R. C. & Abelson, R. P. (1977). *Scripts, Plans, Goals and Understanding: an Inquiry into Human Knowledge Structures*. Hillsdale, N. J.: LEA
- Schiffer, S. (1972). *Meaning*. Oxford: Oxford University Press.
- Searle, J. R. (1969). *Speech Acts: an Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, D. W. (2007). *Husserl*. London: Routledge.
- Sokolowski, R. (1974). *Husserlian Meditations*. Evanston: Northwestern University Press.
- Sokolowski, R. (1978). *Presence and Absence: a Philosophical Investigation of Language and Being*. Bloomington-London: Indiana University Press.
- Sokolowski, R. (2000). *Introduction to Phenomenology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sonesson, G. (1978). *Tecken och handling*. Lund: Doxa.
- Sonesson, G. (1989). *Pictorial Concepts. Inquiries into the Semiotic Heritage and its Relevance for the Analysis of the Visual World*. Lund: ARIS / Lund University Press.
- Sonesson, G. (1992). The Semiotic Function and the Genesis of Pictorial Meaning. In: E. Tarasti, ed. *Center / Periphery in Representations and Institutions*. Proceedings from the Conference of the International Semiotics Institute, Imatra, Finland, July 16–21, 1990. Imatra: Acta Semiotica Fennica, p. 211–256.

Sonesson, G. (1996). *Approaches to the Lifeworld Core of Pictorial Rhetoric*. VISIO. *La revue de l'association internationale de semiôtique visuelle* 1 (3), 1996 / 97, pp. 49–76.

Sonesson, G. (1999a). The Signs of Life in Society – and out of it. *Trudy po znakovym sistemam / Sign System Studies* 27, pp. 88–127.

Sonesson, G. (1999b). Postphotography and Beyond. From Mechanical Reproduction to Digital Production. In: G. Sonesson, ed. *Postphotography*. Special issue of VISIO 4 (1), pp. 11–36.

Sonesson, G. (2002). The Act of Interpretation. A View from Semiotics. *Galáxia* 4. São Paulo, EDUC, pp. 67–99.

Sonesson, G. (2006). The Meaning of Meaning in Biology and Cognitive Science. A Semiotic Reconstruction. In: P. Torop, M. Lotman & K. Kull, eds. *Sign System Studies* 34 (1). Tartu, Tartu University Press, pp. 135–213.

Sonesson, G. (2007a). From the Meaning of Embodiment to the Embodiment of Meaning. In: T. Ziemke, J. Zlatev & R. Frank, eds. *Body, language, and mind*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, pp. 85–128.

Sonesson, G. (2007b). The Extensions of Man Revisited. From Primary to Tertiary Embodiment. In: J. Krois, M. Rosengren, A. Steidle & D. Westerkamp, eds. *Embodiment in Cognition and Culture*. Amsterdam-Philadelphia: Benjamins, pp. 27–56.

Sonesson, G. (2009a). The View from Husserl's Lectern. Considerations on the Role of Phenomenology in Cognitive Semiotics. *Cybernetics and Human Knowing* 16 (3–4), pp. 107–148.

Sonesson, G. (2009b). New Considerations on the Proper Study of Man – and, Marginally, Some Other Animals. *Cognitive Semiotics* 4 (Spring 2009), pp. 134–169.

Sonesson, G. (2010). Semiosis and the Elusive Final Interpretant of Understanding. *Semiotica* 179 (1/4), pp. 145–259.

Sonesson, G. (2011a). The Mind in the Picture and the Picture in the Mind: A Phenomenological Approach to Cognitive Semiotics. *Lexia. Rivista di semiotica* 07/08, pp. 167–182.

Sonesson, G. (2011b). La rhétorique des transformations homogènes. Ou l'argumentation fondée sur la structure de la réalité. Plenary speech at the 9th Congress of the International Association for Visual Semiotics. Venice, 13–16 April 2010. In: T. Migliore, ed. *Retorica del Visibile*. Roma: Aracne Editrice, pp. 309–320.

Sonesson, G. (2012). Semiosis beyond Signs: On Two or Three Missing Links on the Way to Human Beings. In: T. Schilhab, S. Stjernfelt & T. Deacon, eds. *The Symbolic Species Evolved*. Dordrecht: Springer, pp. 81–96.

Sonesson, G., Lenninger, S. & T. Persson (rengiamas). Through the Window,

in the Mirror, on the Movies. Understanding of Different Semiotic Resources in Children and Chimpanzees.

Sperber, D. & Wilson, D. (1996). *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.

Steinbock, A. J. (1995). *Home and Beyond: Generative Phenomenology after Husserl*. Evanston, Ill.: Northwestern University Press.

Stjernfelt, F. (2007). *Diagrammatology. An Investigation on the Borderline of Phenomenology, Ontology, and Semiotics*. Dordrecht: Springer.

Stjernfelt, F. (2011). Signs Conveying Information: On the Range of Peirce's Notion of Propositions: Dicisigns. *International Journal of Signs and Semiotic Systems* 1 (2), July-December 2011, pp. 40–52.

Stjernfelt, F. (rengiamas). Forgotten Twins. Reason and Visuality. Juodraštis gautas 2012 m. rugpjūčio 18 d. [publikuotas: *Transvisuality*, eds. Tore Kristensen; Anders Michelsen; Frauke Wiegand). Vol. 1. Liverpool University Press, 2013. p. 75–86].

Thompson, E. (2007). *Mind in Life: Biology, Phenomenology, and the Sciences of Mind*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press.

Tomasello, M. (1998). Reference: Intending that Others Jointly Attend. *Pragmatics & Cognition* 6 (1/2), pp. 229–243.

Tomasello, M. (1999). *The Cultural Origins of Human Cognition*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Tomasello, M. (2008). *Origins of Human Communication*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

Welton, D. (2000). *The Other Husserl: the Horizons of Transcendental Phenomenology*. Bloomington: Indiana University Press.

Zahavi, D. (1999). *Self-Awareness and Alterity: a Phenomenological Investigation*. Evanston, Ill.: Northwestern University Press.

Zlatev, J. (2009). *Levels of Meaning Embodiment and Communication*. *Cybernetics and Human Knowing* 16 (3–4), pp. 149–174.

Zlatev, J. (2011). What is Cognitive Semiotics? *Semiotix* XN-6. Prieiga: <<http://www.semioticon.com/semiotix/2011/10/what-is-cognitive-semiotics>> [žiūrėta 2012-07-17].

Zlatev, J., Lenninger, S., Madsen, E., Persson, T., Sayehli, S., Sonesson, G., & van de Weijer, J. (pateikta recenzuoti). Understanding Communicative Intentions and Semiotic Vehicles by Children and Chimpanzees, *Cognition*.